

LUNDS
UNIVERSITET

Skog, sten och historia

En studie av landskapet i Östra Göinge kommun

Elisabeth Björner

Abstract

Uppsatsen syftar till att studera Östra Göinge kommun i nordöstra Skåne genom olika ingångar och perspektiv på dess landskap. Kommunen utmärker sig i Skåne genom att den haft en minskad befolkning under en majoritet av de senaste tjugo åren. Den teoretiska utgångspunkten framhåller landskapet som resultatet av en rad uppsättning processer och beståndsdelar sprungna ur en komplex relation mellan människa och miljö där påverkan går på båda håll. Studiet av landskapet kan med den utgångspunkten leda till kunskap om ett områdes historia och nutid. Genom en litteraturstudie kommer landskapets utveckling i Östra Göinge studeras och analyseras, där landskapet knutet till skogen upptar en övervägande del av utrymmet. Därefter kommer landskapets nuvarande betydelse för kommunen lyftas där landskapet främst förstås som ett symboliskt sådant som förväntas bidra till Östra Göinge kommuns utveckling i olika avseenden. Resultatet visar på att såväl mindre som större förändringar i samhället har varit med och format landskapet i Östra Göinge kommun och att det symboliska landskapet till övervägande del bygger på myten om naturupplevelsen och områdets historia.

Nyckelord: Östra Göinge kommun, landskap, historia, platsmarknadsföring, landsbygdsutveckling

Innehållsförteckning

Inledning	5
Syfte och frågeställningar.....	6
Avgränsningar.....	7
Förtydligande av beteckningar.....	7
Teori.....	8
Definition av landskap.....	8
Tolkning av landskap.....	9
Applicering av teori.....	11
Platsmarknadsföring och det symboliska landskapet.....	12
Metod.....	14
Material.....	14
Källkritik.....	15
Disposition.....	15
Bakgrund.....	16
Östra Göinge kommun – historia och allmän fakta.....	16
Introduktion.....	16
Området före 1800-talet.....	17
Industrialisering.....	18
Sysselsättning och näringsliv idag.....	18
Landskap och landsbygdsutveckling.....	19
Landskapskaraktärsanalys.....	19
Landsbygdsprogrammet landskapsanalys.....	20
Vindbruksplanens landskapsanalys.....	21
Analys.....	22
Sammanfattning av landskapet idag.....	22
En historisk utveckling av skogens landskap i Östra Göinge.....	24
Skogen i Skåne – förhistorisk tid.....	24
Skogens landskap och människan.....	25
Från glesa skogar till granplanteringar.....	25
Äldre metoder.....	26

Lövängar.....	26
Tjärdalar.....	26
Svedjebruk.....	27
Industrialiserat skogsbruk.....	27
Granens utbredning och andra förändringar under 1900-talet.....	27
Skogens landskap idag.....	28
Sammanfattning av skogens landskap.....	29
Andra delar av landskapet i Östra Göinge kommun.....	30
Helge å och öppnare landskap.....	30
Wanås.....	30
Stenens landskap.....	31
Diabas.....	31
Immeln.....	32
Det symboliska landskapet.....	32
Naturupplevelsen och rekreationslandskapet.....	33
Landskapet och historien.....	34
Snapphanen.....	34
Länsstyrelsen i Skåne och landskapet.....	35
Särskilt värdefulla kulturmiljöer.....	36
Sporrakullagård.....	36
Ballingstorp.....	37
Framtidslandskapet "Immelriket".....	38
Stenriket.....	39
Sibbhult -"Navet i stenhjulet".....	39
Diskussion och slutsatser.....	40
Källförteckning.....	42

Inledning

Skåne är en region där det händer mycket, särskilt i anslutning till städerna och de sydvästra delarna som växer starkt befolkningsmässigt (Region Skåne 2006a:17) I stora delar av regionen som helhet ökar befolkningen och förespås göra så även framöver, men ett fåtal kommuner har dock upplevt en motsatt utveckling med minskat antal invånare. En av dem är Östra Göinge kommun, beläget i nordöstra Skåne. Statistik visar att kommunen var en av få kommuner i Skåne som hade en negativ befolkningstillväxt mellan åren 1999 och 2009 (Region Skåne, 2014a). Kommunen själv framhåller dock att trenden vände 2010 och att man ser positivt på framtiden även om befolkningsfrågan förklaras innebära en fortsatt utmaning (Östra Göinge kommun, 2012:10).

Det är inte enbart befolkningen som har minskat i kommunen under en period utan även näringar som är och har varit viktiga för kommunen har minskat och sysselsatt allt färre. När vissa industrier blir mindre ökar behovet av andra näringar och Östra Göinge kommun framhåller att besöksnäringen kommer att få en ökad betydelse för kommunen (*ibid.*34). Östra Göinge är en kommun bestående av flera mindre byar, gles bebyggelse där emellan och en stor andel skog. Naturen framhålls som en av kommunens största tillgångar och som slogan har man valt ”Skånes gröna hjärta”. Ambitionen är att bli ett rekreationsområde för hela Skåne (Östra Göinge kommun, 2012: 10, 108).

Kommunens landsbygdsutveckling tar avstamp i landskapet som de ser som: ”(...)en arena för olika aktiviteter och intressen som kultur, natur, rekreation, jord- och skogsbruk, boende med mera.” (*ibid.*s.93)

Samtidigt framhålls landskapets betydelse även i ett regionalt sammanhang från både Region Skånes sida och Länsstyrelsen i Skåne (2013,2007). 2005 inledde Region Skåne arbetet kring projektet ”Strukturbild för Skåne” som syftar till att samordna den fysiska planeringen i regionen. Genom projektet har man formulerat vilka visioner och målsättningar man har med Skånes framtida utveckling (Region Skåne 2015). Här ges de olika områdena och deras tillhörande landskap en särskild betydelse. Genom att ta tillvara på landskapens unika karaktär och förutsättningar menar man att stärker de olika platserna i Skåne.

”På så vis skapas en variation och ett stort utbud som kan tilltala en bredd av invånare, besökare och företag. Genom att stärka attraktionskraften i varje plats ökar det regionala mervärdet” (Region Skåne, 2013:44).

Själva landsbygden ska vara en plats för bland annat rekreation och livsmedelsproduktion samtidigt som den också förväntas fungera som en identitetsbärare. En identitet som i sin tur ska bidra till Skånes attraktivitet. Städerna å sin sida ska erbjuda och tillhandahålla kultur, arbetstillfällen och andra ekonomiska aktiviteter. (*ibid.*9). På samma sätt som Östra Göinge kommun formulerar menar man att landskapet är utgångspunkten för landsbygdens utveckling (*ibid.*38).

Den till synes centrala betydelsen av landskapet väcker frågor kring dess betydelse för Östra Göinge kommun. Det handlar om hur landskapet används idag men också hur man kan skulle kunna förstå en utveckling av kommunen genom att studera en utveckling av dess landskap.

Syfte och frågeställningar

Syftet med uppsatsen är att studera kommunen Östra Göinge med hjälp av landskapsbegreppet. Genom att studera landskap vill jag närma mig en förståelse för ett områdes historia, utveckling och nuvarande situation. Uppsatsens analys kan förklaras som tudelad. Den första delen är grundad i antagandet att det fysiska landskapet kan förstås som resultatet av en komplex relation mellan människa och natur. Detta antagande kommer ligga till grund för en beskrivning av olika landskap i Östra Göinge och deras utveckling. Den andra delen kommer lyfta ett symboliskt landskap, som alltså kan förstås som bärande på en mer subjektiv och värderande dimension. Jag kommer att analysera vad det är för typ av landskap som Östra Göinge kommun och Länsstyrelsen i Skåne vill föra fram. Här gör jag bedömningen att den första delen som antar en delvis beskrivande ansats kommer utgöra en betydande grund för den andra delen av analysen att bygga på. Samtidigt som den kan stå för sig själv då även den kommer ta formen av en analys. Frågeställningarna som jag ämnar besvara i min uppsats är följande;

- *Hur har olika landskap i Östra Göinge kommun utvecklats?*
- *Vad finns det för symboliskt landskap som Östra Göinge kommun och Länsstyrelsen i Skåne vill förmedla?*
- *Hur ser förhållandet ut mellan det symboliska landskapet och det landskap som beskrivits i analysen av första frågan?*
- *Finns det eventuella nackdelar med att använda landskapet som en del av en utvecklingsstrategi?*

Avgränsningar

Mina studieobjekt består av landskap utanför de samlade byarna i Östra Göinge kommun. Beroende på vilken typ av landskap det rör sig om kan dock aspekter av byarna vara inkluderade men de utgör inte huvudfokus. En utförlig förklaring av vad jag avser med begreppet landskap kommer presenteras i min teoridel och därför kommer jag här endast nämna hur det förhåller sig till min avgränsning. Den definition av landskap som jag kommer att utgå ifrån följer inte nödvändigtvis en tydlig fysisk gräns utan jag ser det främst som ett teoretiskt verktyg för att hjälpa mig att närma mig en förståelse av mitt ämne. Detta kommer innebära att jag inte konsekvent berör sammanhängande geografiska områden och att indelningarna som jag utgår ifrån kan spänna över kommungränsen. En aspekt av uppsatsen som skulle kunna uppfattas som diffus och förvillande men eftersom landskapsbegreppet är centralt för mitt syfte så anser jag att det inte innebär ett avgörande problem för min analys.

Min tidliga avgränsning är betydligt vidare eftersom jag ämnar göra en historisk tillbakablick och sträcker sig därför tillbaka till förhistorisk tid. Anledningen till att jag inkluderar en historisk undersökning är för att jag vill beskriva en utveckling över tid och för att min teoretiska utgångspunkt förordar en historisk dimension för en förståelse av landskap.

Förtydligande av beteckningar

Östra Göinge kommun

Östra Göinge ska inte förväxlas med den tidigare administrativa indelningen ”Östra Göinge härad” som utgör ett större geografiskt område. I min uppsats är det Östra Göinge kommun som kommer åsyftas. Emellanåt kommer jag endast skriva ”Östra Göinge” men då syftar jag fortfarande på själva kommunen.

Länsstyrelsen i Skåne

Länsstyrelsen i Skåne kommer omnämnas vid flertalet tillfällen i uppsatsen. Antingen kommer jag benämna hela ”Länsstyrelsen i Skåne” eller enbart ”Länsstyrelsen”. I den löpande textens källhänvisning kommer Länsstyrelsen i Skåne förkortas ”LS”.

Teori

Uppsatsens syftar till att begripliggöra en viss utveckling i ett område genom att studera landskapet och av den anledningen är det teoretiska perspektiv på landskap som kommer vara vägledande för studien. Den teoretiska grunden är sprungen ur mer än ett perspektiv och i detta kapitel kommer jag redogöra för vilka dessa är och vilka funktioner de kommer fylla i min uppsats.

Men först och främst kan det vara av värde att diskutera definitionen av landskap eftersom det är ett begrepp som kan definieras och förstås på flertalet olika sätt. Inom bland annat svenska språket finns det en dubbel innebörd, där landskap antingen kan syfta på en mer historisk, administrativ indelning av olika regioner, så som Skåne och Västergötland (Region Skåne 2015n), eller förstås som ett mer teoretiskt och geografiskt begrepp. Jag kommer att använda mig av den sistnämnda innebörden vilket i sig rymmer en rad olika förhållningssätt och definitioner och jag behöver således utveckla närmare vad som kommer avses i just denna studie. Mitt förhållningssätt och användning av begreppet kommer påverka och styra både mitt urval av material och själva analysen. Jag väljer att redogöra för begreppet utifrån två olika aspekter. För det första kommer jag redogöra för vilken definition jag kommer att utgå ifrån, annorlunda uttryckt kommer jag förklara vilken innebörd av landskapsbegreppet som jag utgår från. Därefter kommer jag redogöra för perspektiv på landskap som går djupare in på förståelsen kring vad som betingar ett landskap. Detta för att ge en riktning till hur jag ska studera landskapen. Det kommer vara vägledande för vilka aspekter av landskapen jag ska studera närmare och vilka omgärdande faktorer som bör lyftas för att bidra till förståelsen.

Definition av landskap

En definition av landskap går att finna i den Europeiska landskapskonventionen som antogs av Europarådet år 2000. Syftet med konventionen är att vårda och förvalta de europeiska landskapen samt att försöka samordna planering av dem och sträva efter att inkludera lokalbefolkning i arbetet. Man menar att landskapen bär på åtskilliga värden; ekonomiska, ekologiska, kulturella och sociala. Att de har betydelse för människors välmående och att landskapen spelar en viktig roll i ett europeiskt identitetsskapande. Man utgår från följande definition: "Landscape" means an area, as perceived by people, whose character is the result of the action and interaction of natural and/or human factors;" (Council of Europe 2005:4). Landskapet förstås således som ett resultat av relationen mellan människa och miljö. En uppfattning som denna studie ansluter sig till.

Konventionens definition formulerar samtidigt att landskap är ett område, så som människan uppfattar det. I sin artikel ”Recovering the Substantive Nature of Landscape” motsätter sig Kenneth Olwig synen på landskapet som enbart en subjektiv bild eller perception som skulle sakna innehåll. Istället menar han att vi ska betrakta:” (...) the substantive meaning of landscape as a place of human habitation and environmental interaction” (1996: 630). En formulering som dock inte står i kontrast till konventionens definition utan snarare bifaller det som formuleras i bisatsen; att landskapet är ett resultat av mänskliga och naturliga aktiviteter i relation till varandra.

Sammanfattningsvis kommer den presenterade definitionen innebära att jag försöker studera hur människor har förhållit sig till de naturliga förutsättningar som funnits i landskapet och hur detta i sin tur har påverkat landskapet.

Tolkning av landskapet

Men för att ha en tydligare riktning på analysen kan en mer detaljerad inblick kring hur man kan förstå och tolka ett landskap vara nödvändig. Här kommer jag använda mig av några av de axiom som geografen Don Mitchells föreslår för en förståelse av landskap (2011). Mitchell har själv inriktat sig på jordbrukslandskap i Kalifornien men påpekar i en fotnot att hans axiom är tänkta att vara applicerbara på alla sorters landskap i ett kapitalistiskt samhälle (*ibid.*34). Min undersökning berör delvis en tid före kapitalismen men jag gör bedömningen att de axiom som jag kommer använda är applicerbara på min analys och mitt studieobjekt, och en närmare förklaring till detta kommer göras nedan då jag beskriver axiomen närmare.

Mitchell inleder sin egen presentation av teserna med att diskutera Pierce Lewis (1979) axiom kring landskap, vars grundantagande är att alla landskap bär på en kulturell innebörd även om denna kanske inte alltid framgår vid första anblick. Det finns också en tanke hos Lewis där betraktandet av ett landskap leder till insikt om det samma. Det sistnämnda motsätter sig Mitchell på så sätt att han menar att ett betraktande inte är tillräckligt i sig självt. Sedan Lewis formulerade sina axiom har en rad teorier etablerats som förordar en kritisk läsning av landskapet och som förutsätter en kunskap om dess kontext och historia. För att landskapets komponenter ska förstås måste man placera in dem i ett vidare sammanhang (*ibid.*31ff). Betoningen på kontext och historia kring landskapet kommer prägla såväl mitt materialval som själva analysen av materialet. Nedan kommer jag presentera de av Mitchells axiom som jag kommer använda i min uppsats.

”**Axiom 3:** *No landscape is local*” (*ibid.*39)

Detta axiom betonar vikten av att inget landskap är isolerat, det hänger samman med övriga världen på en rad olika sätt. Processer, beslut och förändringar som sker på andra plan i samhället har och har haft betydelse för landskapet i Östra Göinge. Lagändringar som berör landskapet sker på nationell nivå, beslut om investeringar i landskapet tas på regional nivå och kunskap om stenindustrin kom till Östra Göinge från USA. Detta är endast några exempel på hur beslut och processer som påverkar det lokala landskapet sker på en rad olika nivåer, från det lokala till det globala. Som inledningen antyder finns det en ambition om att placera in förståelsen av Östra Göinge i ett regionalt sammanhang. Av den anledningen kommer uppsatsen innehålla delar som beskriver kommunen utifrån Region Skånes syn på en regional utveckling, där Östra Göinge kan förstås som en landsbygdskommun. Men kommunen kan också betraktas som del av en global kontext där dess förutsättningar bland annat betingas av dess placering i den globala ekonomin. Dessa aspekter kommer utvecklas ytterligare nedan då jag presenterar en teori som beskriver hur platser i dagens samhälle platsmarknadsför sig själva. Inkluderandet av det regionala sammanhanget kommer också innebära att jag kommer studera hur Länsstyrelsen i Skåne förhåller sig till olika landskap i Östra Göinge (*ibid.*38).

Axiom 4: ”*History does matter*”(*ibid.*41)

Förutom landskapets koppling till andra processer, platser och skeenden så är det också en produkt av sin historia, och då med avseende både på de stora, episka omständigheterna och de små, vardagliga händelserna;

”Both everyday history (the long grind of investment decisions, specific struggles over wages and living conditions, the myriad small and large events and practices of life) and extraordinary events (cataclysmic economic restructuring, wars, natural disasters, major technological innovations, etc.) shape the land, and shape the possibilities for the future.”(*ibid.*41)

Olika tiders tekniska stadier skapar till exempel olika förutsättningar för produktionen i landskapet och är på så sätt med att forma det. Historien är också värt att betrakta med avseende på representationen av den. Detta då representation av historien i och/eller genom landskapet är en fråga om makt där vissa bestämmer vad som ska framhävas och vad som ska döljas eller rent av raderas. Här kan man också se till hur landskapet har potential att fungera som identitetsbärare och identitetskapare. ”It is a site of and for identity.” (*ibid.*42). Den historiska dimensionen återspeglas i uppsatsen på flertalet vis. Den har betydelse för upplägget på uppsatsen där jag i bakgrundsdelen kommer presentera historiska fakta kring Östra Göinge. Historien är också en central aspekt av besvarandet av första frågan eftersom jag kommer beröra en historisk utveckling av

landskapet. Avslutningsvis kommer den historiska aspekten även vara närvarande i de andra frågorna på så sätt att de till stor del berör just representationen av historia i landskapet.

Axiom 5: ”*Landscape is power*” (*ibid.*43)

Makten över att representera historien i landskapet hänger samman med axiomet som anför att landskap bär på en dimension av makt. Landskapets utformning hänger samman med makten att forma det. Beslut över vad som ska byggas och synas i ett landskap handlar om makt. Tillskrivandet av en viss mening till landskapet är kopplat till frågor om makt. Här framkommer också ett av Mitchells viktiga antaganden, att landskapet inte enbart är under påverkan, utan att det i sin tur påverkar människan. En tes som går att återkoppla till den definition av landskapet som jag har som utgångspunkt. Att det handlar om en relation och en växelverkan, snarare än en enkelriktad påverkan. (*ibid.*43f).

Applicering av teori på material

Landskapet uttrycker således något om samhället men för att förstå landskapet krävs kunskap om just det samhälle som landskapet befinner sig i. Det krävs kunskap om dess historia och om dess nuvarande sammanhang. Utifrån Mitchells axiom så ter sig uppgiften att förstå ett landskap inte särskilt mer avgränsad än då man enbart utgår från landskapskonventionens definition. Landskapets innehåll kan tyckas oändligt då det framställs som att landskapet är allt vi ser när vi går ut genom vår dörr. Men axiomen kan likväl ge en vägledning och riktning och Mitchell framhåller att en analys av landskapet trots allt är möjlig;

”But it is possible to analyze it: to search for how it is made, to explore its functions, to examine the other places that are foundational in its production and meaning, to understand its history and trajectory, to uncover how power works in and through it” (*ibid.*47).

Utifrån denna teoretiska utgångspunkt har jag således en ambition om att beskriva landskapens sammanhang och historia. Förståelsen för landskapen och svaren på frågeställningar ska alltså inte nås genom att enbart studera landskapen i sig, utan även genom deras kontext och bakgrund. Men på grund av de begränsningar som en kandidatuppsats innebär så kommer det behöva göras ett urval. Jag kommer omöjligen kunna inrymma alla aspekter av området historia eller nutida sammanhang. Här finns det en problematik kopplat till huruvida det urval jag gör är relevant för mina frågeställningar eller inte. För att inte riskera att urvalet blir slumpmässigt och godtyckligt grundar jag min inriktning utifrån ovan nämnda teoretiska perspektiv.

Som tidigare påpekat kommer jag inte använda samtliga Mitchells axiom utan välja de som kan fungera som teoretiska verktyg och utgångspunkter i min studie.

Platsmarknadsföring och det symboliska landskapet

Den teoriram som beskrivits hittills fokuserar till stor del på den fysiska utformningen av landskapet, hur man kan tolka och förstå landskapets utifrån dess beståndsdelar och karaktär. Men eftersom min uppsats även kommer studera hur Östra Göinge kommun och Länsstyrelsen i Skåne förmedlar en viss bild av landskap är det användbart att studera hur landskap kan förmedlas på ett symboliskt plan. Representationen av landskapet och dess historia utgör som ovan nämnt också en grundläggande komponent att studera enligt Mitchell. Här kommer jag presentera ett teoretiskt perspektiv som går närmare in på denna aspekt genom att behandla platsmarknadsföring och dess användande av symboliska landskap.

Jeffrey Hopkins lyfter i sin artikel ”Signs of the Post – Rural: Marketing Myths of a Symbolic Countryside” (1998) hur platsmarknadsföring (place promotion) spelar en avgörande roll i dagens västerländska samhälle, och hur just landsbygden framställs på ett särskilt, idealiserat sätt. Det är ur ett historiskt perspektiv inget nytt fenomen att lyfta en plats specifika skönhet eller karaktär men att göra det i form av så kallad platsmarknadsföring, är däremot en senare företeelse. Platsmarknadsföring kan definieras på följande vis: “the conscious use of publicity and marketing to communicate selective images of specific geographic localities or areas to a target audience”. Det handlar om en medveten strategi där målsättningen är att förmedla en särskild bild av ett område för att i sin tur tilltala en särskild målgrupp. En förklaring till platsmarknadsföringens ökade betydelse har att göra med att många städer och andra områden idag går igenom en ekonomisk omstrukturering som kan förstås som en del av ett postindustriellt stadiet. På dessa platser har sektorer som tidigare varit viktiga för ekonomin av olika anledningar lagts ner eller flyttat. Ett exempel på en sådan sektor är tillverkningsindustrin. I anslutning till denna utveckling har man satsat på besöksnäringen för att kunna fylla det hålrum som de andra industrierna lämnat. Platsmarknadsföringen kan också ses som symptomatiskt för en kontemporär västerländsk kultur. En kultur där många människor har möjlighet att röra sig mellan flera olika platser och där konsumtion och kommunikation genom bilder är centrala element i samhället. På grund av detta blir platser en slags vara som kan besökas och därigenom konsumeras. Samtidigt som det också kan utgöra en plats för annan konsumtion. Som en följd av en mer marknadsorienterad politik har det också blivit viktigare för olika städer och kommuner att sticka ut och marknadsföra sig själva för att klara sig i konkurrensen (*ibid.*66f).

Hopkins menar att vår föreställning om landsbygden kan förstås utifrån en djupt rotad idealiserad bild av den. Det är en imaginär framställning som förmedlas och förstärks bland annat genom turismnäringen, som till stor del lutar sig mot just denna bild. Landsbygden och det rurala framstår här som en kontrast till det urbana, som något avlägset och annorlunda. Ett symboliskt och kulturellt landskap som förmedlas mer eller mindre explicit genom inte bara turistbroschyrer utan också genom annan form av representation, så som litteratur eller film (*ibid.65*).

Utifrån den undersökning som Hopkins gjort kring olika slogans och logotyper urskiljer han ett antal återkommande teman. Det första temat han urskiljer är *naturupplevelsen*. Landsbygden med sin natur framställs som en spännande och unik miljö, något utöver det vanliga som bara väntar på att upptäckas. Ett annat tema som också framkommer är anspelandet på platsens *arv* och *historia*. Här får landsbygden representera en svunnen tid. Båda delar bidrar till bilden av landsbygden som en kontrast till staden (*ibid.70*).

Det finns stora skillnader mellan Hopkins och min undersökning. Han har undersökt slogans och logotyper producerade av kommersiella aktörer i Canada medan jag studerar plandokument och turistbroschyr kopplade till en skånsk kommun. Dock anser jag att de teman som han kommer fram till är applicerbara och användbara för en analys av även mitt material. Det handlar i båda fall om återkommande teman i representationen av landskap på landsbygden. Många av de teman som han urskiljer framgår implicit genom slogans och bilder. I mitt fall handlar det oftare om mer direkta formuleringar kring hur man tänker kring framställningen av landskapet, vilket för min del endast borde innebära en fördel.

En grundläggande poäng som Hopkins gör i sin artikel är att det finns ett glapp mellan det landskap som man vill framställa och det faktiska landskapet. Detta benämner han som "uneasy pleasures of the rural". När man besöker en plats så är det inte alltid som man föreställt sig. Ett av dessa glapp kan handla om representationen av historien i landskapet och den faktiska historiska utvecklingen. En aspekt som kan kopplas till Mitchells axiom som berör frågor kring vem som har makten att representera en viss del av historien i landskapet. Det som förstärks eller framhålls i landskapet kanske har föga med verkligheten att göra, eller negligerar betydelsefulla men inte så bekväma delar av historien (*ibid.77*).

Metod

Min metod kan beskrivas som en litteraturstudie med inslag av kvalitativ textanalys. De inledande delarna av analysen kommer som tidigare nämnt vara mer beskrivande där jag söker redogöra för en utveckling över tid. Den andra delen som berör en representation av landskapet kommer dock anta ett mer kritiskt och analyserande perspektiv. Här rör det sig delvis om att urskilja text som berör mitt ämnesval men också om att analysera och granska dess innebörd med hjälp av min teoretiska ingång. När det kommer till själva urskiljandet så söker jag delar i materialet som på något sätt berör kommunens och Länsstyrelsens syn på och användandet av olika aspekter av landskapet i kommunen.

Utifrån mina frågor har jag för avsikt att anamma ett så kallat öppet förhållningssätt gentemot mitt material. Detta innebär att min analys kommer styras av det innehåll jag studerar. Jag har en tanke om att studera landskap med en viss teoretisk ingång. Kanske kommer materialet visa på en annan verklighet än exakt den som teorierna stipulerar och då finns det möjlighet för mig att ge ett mer mångfacetterat svar och att kunna anpassa analysen under studiens gång (Esaiasson, et.al, 2010: 245).

Material

Materialet kan kategoriseras som tillhörande olika typer av material. Dels finns det material som beskriver historisk utveckling kring Skåne generellt men som samtidigt också berör Östra Göinge specifikt. Vidare har jag använt material som berör utveckling av olika landskap, så som skogens landskap specifikt eller kulturlandskapet i Skåne. För att kunna addera till förståelsen av landskapet i Östra Göinge kommer jag också använda material från Östra Göinge kommun och Länsstyrelsen, där en del kartor ingår. Materialet från kommunen och Länsstyrelsen kommer vidare användas och analyseras i andra delen, men där utifrån ett annat perspektiv och fokus. Här kommer materialet studeras utifrån teorierna som berör det representerade landskapet.

Denna del av analysen kommer göras mot bakgrund av två kriterier vad gäller materialet. För det första kommer jag söka efter mer direkta betydelser av materialet, vilket man kan benämna som en texts manifesta innehåll. Jag söker exempelvis svar på landskapets roll i marknadsföringen av kommunen. Skriver man uttryckligen att kommunens specifika landskapskaraktär har betydelse för besöksnäringen är det tydligt vad de anser. Men detta material kan också förstås som bärande på ett mer implicit innehåll. Dessa delar kräver att jag har min teoretiska utgångspunkt för att kunna studera och analysera det som inte alltid framgår direkt utan indirekt (*ibid.*250).

En eventuell brist med materialvalet är att landskap till stor del handlar om det visuella, något som vi varseblir och uppfattar, och att då enbart läsa sig till kunskap om landskapet kan tyckas något bristfälligt. Dock anser jag att min teoretiska utgångspunkt

legitimerar den litterära prägeln på studien, då denna förordar en form av studie där kunskap om kontexten är central för att förstå landskapet. Analysen kommer dessutom delvis utgå från material där man i sin tur studerat landskapet i Östra Göinge genom observationer och fältstudier.

Källkritik

Stora delar av analysen utgår från material som är producerat av eller för Östra Göinge kommun. Kommunen är en avsändare som i det här sammanhanget inte kan betraktas som neutral vilket analysen kommer att ta i beaktning. Särskilt tydligt blir detta i den del som berör platsmarknadsföring där kommunen har för avsikt att framställa ett landskap som är till kommunens fördel. Det finns ett specifikt syfte då man lyfter fram och framställer ett visst landskap vilket alltså innebär att materialet har en subjektiv och värderande dimension.

På liknande sätt bör jag även tänka på Länsstyrelsens roll i sammanhanget och att det är en myndighet som representerar staten. En myndighet som alltså inte heller kan betraktas som neutral när det kommer till representationen av landskapet.

Det finns dock skillnader i materialet där olika delar kan betraktas som mer eller mindre värderande eller öppna för tolkning. De delar som är tänkta att beskriva snarare än göra ett urval eller framför landskapet på ett visst sätt behöver följaktligen inte studeras med samma kritiska hållning.

Disposition

Hitintills har ämnet för uppsatsen introducerats följt av en beskrivning av den teoriram och metod som jag ämnar behandla det med. Följande del kommer ge bakgrundsinformation som jag anser är nödvändig och relevant för min analys. Här kommer fakta kring Östra Göinge kommun först presenteras följt av en kortare redogörelse kring det regionala sammanhang som kommunen befinner sig i. I bakgrundsdelen kommer jag avslutningsvis redogöra för metoden landskapskaraktärsanalys som ligger till grund för en del av materialet som jag kommer använda mig av. Därefter följer analysen som i sin tur består av flera delar. Den första delen är ämnad att besvara första frågeställningen kring landskapets utveckling medan andra delen berör de tre andra frågorna som handlar om det representerade landskapet. Efter analysen kommer jag föra en diskussion där jag resonerar kring huruvida jag besvarat mina frågeställningar och eventuella brister med analysen. Jag kommer också lyfta en del insikter som eventuellt dyker upp under analysen och som inte kan placeras

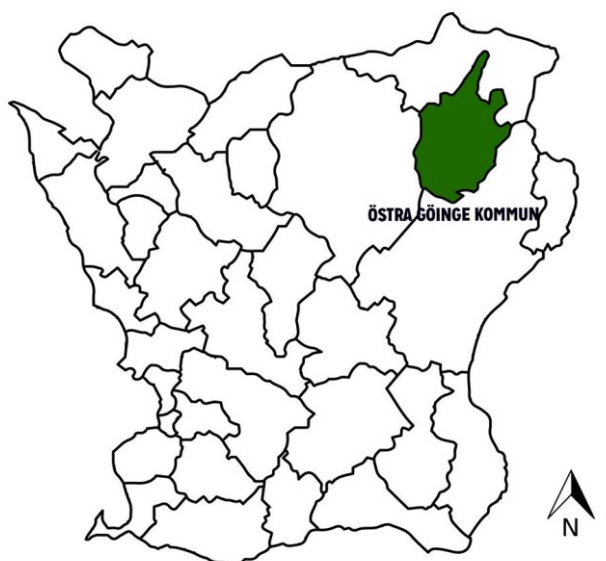
in direkt under frågeställningarna men som jag likväl anser är relevanta eller intressanta att diskutera.

Bakgrund

Östra Göinge kommun – historia och allmän fakta

Introduktion

Östra Göinge blev en egen kommun 1974 efter en sammanslagning av fyra andra kommuner; Knislinge, Glimåkra, Hjärsås och Broby. Kommunen präglas än idag av den flertaliga ortstrukturen, där ingen av byarna dominerar. Broby utgör dock administrativt centrum. Broby och Knislinge är idag de största byarna med ca 3000 invånare vardera, följt av Glimåkra med 1400 invånare, Sibbhult med 1300 och Hanaskog med ca 1200 invånare (Östra Göinge kommun 2012:19) Vid slutet av 2013 bodde det sammanlagt 13 687 personer i kommunen (Statistiska centralbyrån 2014). Räknat 10 år tillbaka har kommunens befolkning minskat med ca 800 personer även om trenden tycks ha vänt de senaste åren. Man uttrycker i översiktsplanen från 2012 att befolkningsfrågan ses som en utmaning men att man räknar med en kommande befolkningstillväxt (Östra Göinge kommun, 2012:10).

Figur 1. Översiktskarta över Skåne och Östra Göinge kommuns placering.
(Illustration: Elisabeth Björner)

Östra Göinge före 1800-talet

Området kring Östra Göinge antas ha varit bebott redan under förhistorisk tid och landskapet erbjöd då bra möjligheter för jakt, fiske och insamling. Det lämpade sig också bra för de försörjningsmetoder som etablerades senare, så som åkerbruk och boskapsinnehav. Den bebyggelse som finns idag ligger på platser vars ursprung man kan koppla till tiden kring vikingatiden och medeltiden. Många av de resliga stenkyrkor som finns i området härrör från tidig medeltid och vittnar om en tid då befolkningen växte starkt och var förhållandevis förmögen (LS 2014a).

Kommunen ligger i ett gränsland som påverkades av de många krig som Sverige och Danmark förde med varandra under 1600-talet. Krigets efterverkningar påverkade bygden starkt och det tog lång tid för området att återhämta sig (Skansjö, 1997:171) Det är också under denna tid som de så kallade "snapphanarna" var verksamma i området. Den faktiska verkligheten om vilka snapphanarna var och vad det gjorde är dock mer splittrad än vad kanske föreställningar om dem är. Somliga var bönder som deltog i bondeuppbåd, andra, mer militärt tränade personer, ingick i friskyttekompanier som tillhörde danska armén. Ytterligare grupperingar utgjordes av en blandad skara av fattiga bönder, kriminella och deserterade knektar som kom att betraktas som rena rövarband vilket de på många sätt också var (*ibid.* 184f).

Mellan medeltid och 1800-tal förändrades området kulturlandskap inte avsevärt. De största byarna låg i södra delarna och mellan byarna och den odlade marken bredde framför allt skog och mossar ut sig. Närmare redogörelse av landskapet under denna tid kommer presenteras under analysen i uppsatsen (LS 2014a).

Industrialisering

På 1800-talet skedde stora förändringar i Skåne generellt genom industrialismens och urbaniserings utbredning och etablering (Skansjö, 1997:213,215) Skiftesreformerna i nuvarande Östra Göinge genomfördes mellan åren 1820 och 1840 vilket kom att förändra bystrukturerna i området. Första delen av 1800-talet växte befolkningen också kraftigt och allt mer mark odlades upp och flera nya torp byggdes (LS 2014a). Under seklet försörjde sig fortfarande de flesta genom skogsbruk, jordbruk och hantverk men mindre verksamheter förekom också så som kvarnar och garverier. Kring slutet av 1800-talet tog så industrialiseringen fart i området och en rad större företag startades (Östra Göinge kommun, 2012:111). Under 1880-talet färdigställdes två järnvägslinjer i Östra Göinge som innebar en skjuts för den industriella utvecklingen. Mycket av denna utveckling koncentrerades således till de byar som järnvägen drogs igenom och dessa var Östra Broby, Glimåkra, Knislinge och Kviinge. (LS 2014a). Viktiga etableringar från den här tiden som kommunen själv omnämner i översiktsplanen var bland annat stenbrott, textiltillverkning och pappersbruk (Östra Göinge kommun, 2012: 33). Man nämner också att kommunen har haft en stark industritradition sedan dess. Fram till 1960- 70-talen växte särskilt tillverkningsindustrin men därefter avtog denna utveckling och arbetstillfällena inom sektorn minskade (Östra Göinge kommun, 2012:33,111).

Sysselsättning och näringsliv idag

Östra Göinges nuvarande situation framkommer delvis i Region Skånes rapporter som gjorts i samband med det regionala projektet ”Strukturbild för Skåne”. Dessa är tänkta att fungera som kunskapsunderlag och presenterar jämförande statistik och fakta över kommunerna i regionen (2013).

Det framgår här att Östra Göinge tillhör en del av Skåne som de senaste åren inte utvecklats i samma takt som resten av länet, i flera avseenden. Det är de västra och sydvästra delarna som ökar mest befolkningsmässigt och att delar som är långt ifrån dessa områden är ”särskilt utsatta”, däribland Östra Göinge (Region Skåne 2006a:17). Sysselsättningen minskade generellt i kommunen mellan åren 1998 och 2004, vilket är en utveckling som antagligen kan kopplas till att de dominerande näringarna i området, tillverkningsindustrin och primärnäringarna¹ har sysselsatt allt färre personer generellt mellan dessa år (Region Skåne 2008:22f). Vad gäller primärnäringarna har det skett en minskad sysselsättningsgrad i Sverige som helhet som en följd av mekanisering och

rationaliseringar inom bruken (*ibid.*49). Tillverkningsindustrin rymmer många olika varianter vad gäller själva produktionsfaktorerna. För Östra Göinge är det framför allt en arbetsintensiv tillverkning som förekommer och det är en typ av tillverkning som är särskilt sårbar för konkurrens med låglöneländer (*ibid.*6, 32). Idag finns det 5000 arbetstillfällen i Östra Göinge och ungefär 40 % av dessa återfinns inom tillverkningsindustrin. En andel som är mer än dubbelt så hög som riksgenomsnittet. Däremot finns det en lägre andel anställda inom tjänstesektorn jämfört med snittet för resten av landet (Östra Göinge kommun 2012:33). Det tycks vara så att de östra delarna av Skåne har haft särskilt svårt att ställa om sina näringar till andra typer av industrier och näringar de senare åren (Region Skåne 2008:16). Kommunen framhåller själva att besöksnäringen tillsammans med delar av handeln inte utvecklats fullt ut samtidigt som man förutspår att arbetstillfällen kommer skapas inom dessa områden i framtiden. Mer om kommunens hållning vad gäller besöksnäringen kommer presenteras under analysen (Östra Göinge kommun, 2012:34).

Landskap och landsbygdsutveckling

Som nämnt i inledningen framställs vid flertalet tillfällen landskapets betydelse i anslutning till landsbygds utveckling. Kommunen uttrycker att landskapet ger både förutsättningarna för utvecklingen på samma gång som man bör ta hänsyn till och förhålla sig till landskapet i sitt utvecklingsarbete (Östra Göinge kommun, 2012:93) Region Skåne uttrycker sig i liknande banor och lyfter samtidigt vikten av att inkludera landsbygds befolkning i arbete kring landskapet. Något som man samtidigt framhåller är i linje med den Europeiska landskapskonventionen (Region Skåne 2013:38). Landsbygden och landskap kopplas också samman i Länsstyrelsen i Skånes landsbygdsprogram från 2007 som kommer presenteras något mer här nedan.

Landskapskaraktäranalys

För att kunna närma mig frågorna som berör olika typer av landskap i Östra Göinge har jag utgått från material där man gjort så kallade landskapskaraktärsanalyser. Landskapskaraktärsanalysen är en metod ursprungligen utarbetad i Storbritannien där den benämns som "Landscape character assesment". Metoden syftar till att urskilja det som kännetecknar ett visst geografiskt område och vad som skiljer det från andra områden. Det handlar således främst om att utröna och framhålla det som är specifikt för ett landskap. (LS 2007:7)

¹ "Primärnäringarna omfattar jordbruk, skogbruk, jakt, fiske, och mineralutvinning (...)" (Region Skåne 2008:49)

Landsbygdsprogrammets landskapskaraktärsanalys

Den ena karaktärsanalysen som är aktuell för min analys är hämtad från ”Det skånska landsbygdsprogrammet”. Programmet som släpptes 2007 har arbetats fram av Länsstyrelsen i Skåne, Svenska Lantbruksuniversitetet i Alnarp, Skogsstyrelsen, Region Skåne, Lantbrukarnas riksförbund i Skåne och Kommunförbundet i Skåne. Det är utformat som en kartläggning av det skånska landskapet och dess skiftande karaktär. Tanken är analysen av landskapen ska vara detaljerad och bidra till en förståelse för landskapen olika förutsättningar, historia och karaktär.

”Det skånska landskapet är resultatet av ett komplicerat samspel mellan både naturgivna och kulturellt, socialt och ekonomiskt betingade processer. Och detta samspel varierar mellan olika landskap i länet. Framtida ställningstaganden till förvaltning och utveckling bör ta sin utgångspunkt i egenskaperna hos ett visst landskap och beakta effekterna för detta landskap med utgångspunkt i dessa processer.” (LS 2007:6f)

Arbetet är menat att fungera som en slags grund för kommuner och andra myndigheter att utgå från när det gäller arbete som berör den framtida utvecklingen av skånska landsbygden. En utveckling som man menar ska vara ekonomiskt, ekologiskt och socialt hållbar. (LS 2007:6f) Programmet är alltså byggt kring en landskapskaraktärsanalys. Analysen inleddes med att man gjorde en omfattande inventering där man kategoriserade olika landskap utifrån redan existerande analyser och kartmaterial. Utifrån inventeringen fastställde man hypoteser kring så kallade kategoriseringar som man benämner som *landskapstyper* och *karaktärsområden*. Landskapstyperna avser mer allmänna namn på landskapen, medan karaktärsområdenas namn syftar på de specifika geografiska lägena. Exempelvis är ett av karaktärsområdena som berör Östra Göinge ”Göinge mellanbygd” som är av landskapstypen ”Mosaikartat backlandskap”. Omlott med inventeringen gjordes åtskilliga fältundersökningar, det vill säga, observationer vid de olika landskapen. Utifrån de karteringar och analyser man utfört gjordes en slutgiltig klassificering där man urskilde nio olika landskapstyper och 26 olika karaktärsområden. Man påpekar att gränsdragningarna inte är definitiva utan att det förekommer övergångszoner mellan de olika områdena (*ibid.*8f).

Utifrån deras uppdelning av olika karaktärsområden och landskapstyper hamnar Östra Göinge kommun inom tre olika karaktärsområden som presenteras nedan. Först står själva karaktärsområdet följt av den landskapstyp som området går under.

- ”Skånes sprick- och sjölandskap” – Sjö- och åslandskap
- ”Göinge mellanbygd” – Mosaikartat skogslandskap
- ”Nordskånska furuskogsbygden” – Skogsklätt, kuperat, höglänt landskap

(*ibid.*7)

Vindbruksplanens landskapskaraktärsanalys

Ytterligare karaktärsanalys som berör Östra Göinge har gjorts i samband med kommunens vindbruksplan. Arbetet har gått till på liknande sätt som i landsbygdsprogrammet där man först gjort en inledande indelning utifrån inventering och analys av redan existerande material. Därefter har man gjort fältstudier för att tillsammans med den initiala inventeringen göra en särskild indelning. Precis som i landsbygdsprogrammet har man använt sig av begreppet landskapstyp men istället för karaktärsområde har man använt benämningen ”landskapsområde”. Innebörden är dock den samma (Östra Göinge kommun 2012b:25). Denna analys berör enbart Östra Göinge kommun och uppdelningarna är därför något annorlunda. Vindbruksplanen fastställde tio olika typer av landskap i Östra Göinge.

- *Kviinge backlandskap* – Skogsklätt backlandskap
- *Helgeådalens odlingslandskap* – Storskaligt böljande åkerlandskap
- *Backlandskapet mellan Vanås och Broby* – Mosaikartat backlandskap,
- *Tydingens sjölandskap* – Kuperat sjö – och lövskogslandskap
- *Glimåkra backlandskap* – Barrskogsklätt backlandskap
- *Glimåkra myrlandskap* – Höglänt skogs- och myrlandskap
- *Sibbhults barrskogslandskap* – Flackt barrskogslandskap
- *Glimåkra sjölandskap* – Kuperat sjö – och barrskogslandskap
- *Immeln sjölandskap* – Kuperat sjö- och lövskogslandskap
- *Hjärsås barrskogslandskap* – Barrskogsklädd mellanbygd

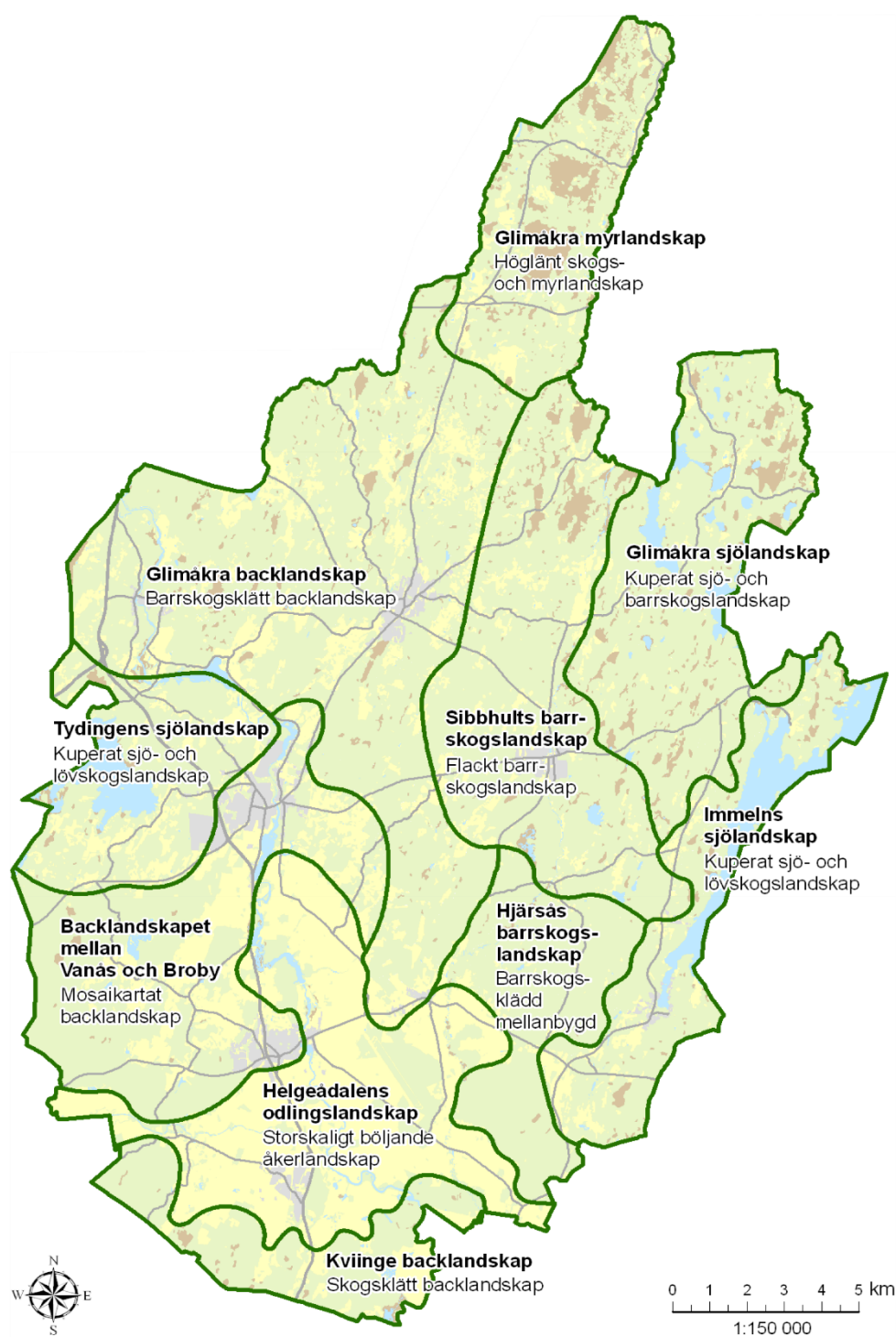
Denna karaktärsanalys kommer ligga till grund för att kunna ge en utförlig bild av olika typer av landskap i dagens Östra Göinge.

ANALYS

Sammanfattning av landskapet idag

Vindbruksplanens landskapsanalys ger en överblick över olika typer av landskap i Östra Göinge idag. Men den visar också på variation och skillnader mellan olika delar av kommunen. Sammanfattningsvis framgår det att skogsbruket dominerar stora delar av kommunen och av den sammanlagda markytan upptas 65 % av barrskog och lövskog. Åkrar och öppen mark återfinns fläckvis i skogsbygden och vissa av de svårödlade markerna har planterats med skog. Markerna söder om Broby öppnar upp sig succesivt och längre söderut präglas odlingsmarkerna av mer storskalig produktion. Immeln som ligger i den östra delen utgör den största av flertalet sjöar i kommunen. Åar finns också i kommunen och den största, Helge å, rinner från norr till söder och omgärdas till stor del av lövskogsstråk och betesmarker (Östra Göinge kommun 2012b:1,7,31).

En stor del av kommunen präglas alltså av barr- och blandskog och områden som ”Glimåkra backlandskap” och ”Sibbhults barrskogslandskap” domineras helt av barrskog (*ibid.*34,38,42,48) Men lövskog förekommer också, varav en betydande andel är koncentrerat till sjöarna (*ibid.*50,52) Även om omfattande delar präglas av skog så finns det, som ovan nämnt, i de södra delarna en del öppen mark, framför allt i ”Helgådals odlingslandskap”. På flertalet ställen i kommunen finns fornminnen i form av hållristningar, stensättningar och spår från bosättningar. Stengärdesgårdar är ett återkommande inslag som ofta fungerar som avgränsare för åkermark (*ibid.*34,36,38,40).

Figur 2. Landskapstyper och landskapsområden i Östra Göinge kommun. (Källa: Östra Göinge kommun (2012) Vindbruksplan: 33)

En historisk utveckling av landskap i Östra Göinge kommun

Så ser således landskapet ut idag men för att kunna besvara min första frågeställning kommer jag gå igenom en historisk utveckling av landskapet i Östra Göinge. Denna del av analysen kommer främst behandla skogens landskap. Detta fokus har jag valt på grund av att skogen påverkat landskapet i stor utsträckning, såväl historiskt sett som i nutid. Men därutöver kommer jag i första delen också redogöra för de mer öppna odlingsmarkerna kring Helge å och sjön Immeln. Delen kommer avslutningsvis beröra landskapet kopplat till sten och stenbrott.

Skogen i Skåne- förhistorisk tid

De första skogarna i Skåne började växa för runt 11 500 år sedan och bestod av björkar. Senare började tall och hassel växa som i sin tur kom att trängas undan av blandad ädellövskog för ungefär 10 000 år sedan. Dock höll sig tallen kvar i viss utsträckning i de norra områdena. Från och med att människan började befolka landskapet påverkades också skogarna varav ädellövskogen kring kusterna minskade kraftigt men fortsatte att prägla de norra delarna. Runt år noll började boken växa i Skåne och kom så småningom att utgöra den vanligaste träarten. I skogsbygden hade den antagligen sin största utbredning under 1500-talet (Brunet, 2005:15). Det finns begränsat med uppgifter kring skogens utbredning under den tid då Skåne tillhörde Danmark men man vet att skogsbygderna fyllde en viktig funktion för att leverera virke till andra delar av riket där skogen var betydligt mer begränsad (Brunet, 2005: 17). Som tidigare nämnt förändrades inte kulturlandskapet i området avsevärt mellan medeltiden och 1800-talet.

1928 gjorde etnologen Åke Campbell en indelning av Skånes bygder under 1700-talet utifrån ett omfattande material från denna period. Uppdelningen gjorde han utifrån vilken typ av odling som dominerade och vad för slags byggnads- och hägntyper man hade de olika områdena. Dagens Östra Göinge kan i den indelningen placeras in i ”furuskogarnas område” och ”den övre skogsbygden” (Brunet, 2005:19f). Det kan alltså konstateras att kommunen ligger i en bygd som i ett historiskt perspektiv har legat i en skogsbygd.

Skogens landskap och människan

Utifrån min teoretiska förståelse av landskap kommer jag nu beröra människans förhållande till skogen. Jag kommer redogöra för olika aspekter kring människans liv i skogsbygden, hur man brukade marken och hur man försörjde sig. En historisk genomgång som bidrar till förståelsen för hur landskapet påverkat människornas förutsättningar och hur människan i sin tur format landskapet.

Enda in på 1900-talet använde sig många människor i skogsbygden av samma traditionella bruksmetoder som man använt under flera hundra år tillbaka (*ibid.* s.34). Det rörde sig om bruk grundat i en bondekultur där kunskap om metoderna förmedlades från den ena generationen till den nästkommande. Man använde skogens resurser utifrån att det skulle räcka långsiktigt och bruket handlade huvudsakligen om självhushållning.

”(...)skogen utgjorde basen för bränsle, stängsel, byggnadsvirke, virke till träslöjd, näver till bruksföremål, kreatursbete sommartid, lövtäkt till vinterfoder, tillverkning av träkol och tjära, för insamling av bär, svamp örter och honung samt fiske och jakt.” (Emanuelsson, 2002: 159).

Men eftersom själva jordbruket inte var särskilt omfattande i skogsbygderna så var det många som också sålde tjära, träkorgar och annat trähantverk till de andra delarna av Skåne. En handelsresa till de södra delarna av Skåne kunde ta ungefär en vecka där man främst införskaffade råg i utbyte mot det man sålt (Brunet, 2005:35) De områden i Skåne som saknade skog var i olika utsträckning beroende av tillgången på trä som skogsbygderna hade att erbjuda. Enligt Campbell var det i princip endast i furuskogen som man kunde vara självförsörjande vad gällde trämaterial och denna efterfrågan utgjorde en av anledningarna till att skogen kom att avverkas i stor utsträckning (*ibid.*19)

Från glesa skogar till granplanteringar

Länge fungerade skogarna i norra Skåne som en slags allmänningar utan särskilda gränser mellan de olika byarna och socknarna. Detta ändrades dock delvis när staten började stå som ägare till utmarkerna under 1600-talet. Regler infördes som förbjöd utförsel av virke från det egna området. Trots detta förbud och trots den småskaliga verksamheten som präglade bondeskogarna så kom skogsarealerna att minska (Emanuelsson et.al.2002:159). Skogens minskning i skogsbygden under 1700-talet och in på 1800-talet berodde till stor del på de så kallade svedjebruken och att man brände

pottaska från bokved. Generellt var betet till djuren oftast viktigare än själva skogen i sig vilket således bidrog till glesare skogar (Brunet, 2005:25)

På 1920-talet gjorde landskaps- och folklivsforskare Mårten Sjöbeck en rad intervjuer med äldre lantbrukare från skogsbygderna som hade kännedom om äldre tiders bruk och tillvägagångssätt. Här framgår det att utmarkerna förr var glesa och till stor del bestod av äldre träd som bok och ek. Bok och ek minskade under början av 1800 – talet och förutom redan nämnda anledningar berodde detta också på lagändringar där ägarna fick så kallad fri dispositionsrätt först för bok och senare även för ek (Brunet, 2005:34ff).

Äldre metoder

Nedan kommer jag göra en mer ingående beskrivning av några av de metoder som använts i skogsbygden och som har präglat landskapet. Metoder och bruk som lämnat rester efter sig som går att finna än idag (LS 2007:240).

Lövängar

Så kallade lövängar bildades då man beskar träd, eller annorlunda uttryckt, ”hamlade”. Hamling innebar att man skar av skott som satt några meter upp på trädstammen för att använda som lövfoder. I Skåne förekom hamling och lövängar i princip bara i de nordöstra delarna, delvis på grund av att man där inte hade tillgång till annat bete åt djuren under vinterhalvåret (Emanuelsson et.al, 2002: 76f). I takt med att det mer rationella jordbruket växte fram så minskade också lövängens betydelse och förekomst och är således ett landskap kopplat till det förgångna. Naturskyddsföreningen Skåne har skrivit en rapport om lövängens historia, betydelse och befintliga rester i Skåne. I samband med rapporten gjordes en inventering av lövängens rester i Osby- och Östra Göinge kommun då man fann hamlade träd kring en rad byar. Återigen omnämns Sporrakulla som en plats där man observerat särskilt många hamlade träd. Man påpekar också att det finns färre hamlade träd i de södra delarna av Östra Göinge kommun vilket man antar beror på att det moderna jordbruket där trängt undan äldre landskapstyper (Naturskyddsförening Skåne, 2008:9f) Rapporten framhåller lövängens kulturella och biologiska värden (*ibid.*4).

Tjärdalar

Fram till 1900 var det i delar av bygden som tidigare nämnt vanligt att man utvann tjära ur skogens tallar som ett extra tillskott till försörjningen. Detta gick till på så sätt att man grävde ner stubbarna i en slags sänka och tände eld på den ena sidan av stubben så att tjäran rann ut på andra sidan där den samlades upp i ett kar. Vid Sporrakulla kan man

fortfarande se en sådan ”tjärdal”. Vid det uppbrutna stubbarna blev jorden bra och luftig vilket gynnade ny växtlighet (Emanuelsson et.al, 2002: 88).

Svedjebruk

Enda fram till 1900-talet använde sig folk i norra Skånes skogsbygd av så kallade svedjebruk för att kunna få fram mer odlingsbar mark. Ett tillvägagångssätt som man förmodar har använts enda sedan stenåldern på vissa ställen. Svedjebruket innebar att man högg ner alla träd på ett område och lät dem torka över vintern för att sedan bränna allt på våren. På så sätt blev jorden bördig bland annat genom den stora ökningen av kväve i marken som bränningen innebar. Även förmultnade rotsystem bidrog till näringen. På marken odlades rovor och senare potatis, och när dessa skördades sådde man råg. Därefter använde man marken som betesmark i ungefär två år varpå marken fick återhämta sig och skog fick växa upp igen. När befolkningen ökade markant under början av 1800-talet ökade också svedjebruken vilket alltså bidrog till att stora områden med skog avverkades. Men när värdet på själva skogsvirket ökade minskade också svedjebruken (Emanuelsson et.al, 2002:170f).

Industrialiserat skogsbruk

Under 1800-talet började skogsbruket industrialiseras allt mer och från att ha präglats av mångbruk började det nu att bli mer och mer specialiserat och betesmarkerna började skiljas från skogsmarkerna. För landskapsbilden innebar detta att skogarna blev tätare (Brunet, 2005:27,39). Detta var en utveckling som framför allt skedde på godsens medan förändringen gick långsammare bland de fattiga bönderna i skogsbygden. Fri dispositionsrätt kring trädbestånd hade som sagt påverkat skogsbeståndet negativt och för att bidra till förnyad skogsodling betalade så småningom såväl stat som landsting ut bidrag till bönderna för att de skulle odla mer skog. Men det kom att dröja ytterligare tid innan en större förändring skedde eftersom djurhållningen och betet fortsatte vara grundläggande för mångas försörjning. Så småningom skedde förändringarna även i skogarna utanför godsens som också de kom att präglas av större virkesuttag och ett mer industriellt förhållningssätt till skogen (Emanuelsson et.al.2002,s.161).

Granens utbredning och andra förändringar under 1900 – talet

Idag består en stor del av skogsytan i Östra Göinge av granskog. Så har det dock inte alltid varit och utifrån studier kan man inte finna belägg för att gran skulle ha förekommit i Skåne för mer än 400 år sedan (Emanuelsson et.al, 2002:259). En av de större förändringarna kring skogen som skett i norra Skåne generellt är just granskogens

utbredning och ädellövskogens minskning. Det är framför allt naturligt föryngrad skog, inklusive granskog, som ersatts av granplanteringar men också en stor andel av tidigare bokskog har planterats med gran (Brunet, 2005: 38). I skogsbygden är andelen skog idag högre än den varit under i alla fall de senaste 200 åren men själva sammansättningen är annorlunda där lövskog till stor del har ersatts av granskog (*ibid.*12) Gran började planteras i stor utsträckning under 1800-talet bland annat på de ofta näringsfattiga utmarkerna (Emanuelsson, 2002:259). Bland anledningarna till att man började plantera gran istället för lövskog var att virket gav högre avkastning men också för att det var enklare att driva upp den typen av skog (Brunet, 2005:28). Närheten till kontinenten har vid senare tid bidragit till fördelarna med att plantera gran samt att det växer snabbare i Skåne än längre norrut på grund av det varmare klimatet (Emanuelsson et.al, 2005: 259,261).

Granens utbredning fortsatte under 1900-talet på bekostnad av lövskog. På 1970-talet började man i större utsträckning tala om andra värden knutna till skogen som kanske inte omnämns på samma sätt tidigare. Nu lyftes skogens betydelse för friluftslivet och värden kopplade till landskapsbilden allt mer. Detta innebar bland annat att en rad naturreservat inrättades i Sverige. Men samtidigt skedde förändringar, bland annat genom skogsvårdslagen 1979, som syftade till att öka skogsvirkesuttaget för att undvika en svacka för skogsnäringen. Förändringar som bidrog till ytterligare granplanteringar. Detta vände dock under 1990-talet då skogspolitiken av olika anledningar i större utsträckning kom att jämställa miljömål med produktionsmål och i högre utsträckning värna om skogarnas naturliga mångfald (*ibid.*2005:36f). Dock består alltså stora delar av Östra Göinges skogsbestånd av gran idag och en närmare redogörelse för skogens landskap och skogsnäringen i kommunen idag kommer göras nedan.

Skogens landskap idag

Själva skogsnäringen utgör idag en av de viktigaste näringarna för kommunen och förutspås göra så även i framtiden. Dock har den kommit att sysselsätta allt färre, även om själva produktionen har ökat. En stor andel av skogen är idag privatägd (Östra Göinge kommun, 2012a:35,99)

Skogens prägel på kommunen förstärks även av landskapskaraktärsanalysen i landsbygdsprogrammet. Här framkommer också mer om vilken typ av produktion som finns i områdena än vad det gör i vindbruksplanens analys. Utifrån landsbygdsprogrammet ingår kommunens norra delar i ”Nordskånska furuskogsbygden”. Nordskånska furuskogsbygden är till övervägande del täckt av planterad gran men även tall och lövskog förekommer. 70 % av markytan utgörs av skog och skogsbruket är således en viktig näring i området. Själva landskapsbilden domineras av granskog även om det förekommer små luckor här och där med öppen mark. Sett uppifrån på håll kan grantäcket framstå som tätare än vad som framgår när

man kommer närmare. De flesta gårdarna i området är jämförelsevis små och många utgörs av ett kombinerat jord- och skogsbruk. (LS, 2007:239ff). Man antar att skogsbruket med gran kommer att utgöra en grundläggande näring i området även i framtiden (*ibid.*244).

Göinge mellanbygd består också av en hög andel skog, om än betydligt mindre än i furuskogen och med mer blandad sammansättning. Här finns förutom gran även ädellövskog. Själva skogsproduktionen består främst av ett lågintensivt sådant. (*ibid.*127ff).

Skog bestående av gran och bok utgör också en stor del av landskapet i ”Sjö och spricklandskapet som östra delarna av kommunen ingår i. Trots den stora andelen skog finns det också öppna vyer inte minst vid sjöarna. Skogen utgör också här en mycket viktig näring (*ibid.*169ff)

Skogens landskap och dess utveckling sammanfattningsvis

Skogens landskap har gett en viss typ av naturliga förutsättningar och resurser som människorna har livnärt sig genom. Förutsättningar som gett en viss form av bruk som i sin tur har påverkat landskapets utformning och karaktär. Långa tider har skogen till exempel varit betydligt glesare på grund av just den form av bruk som dominerade i skogstrakterna.

Men det är inte bara händelser i just Östra Göinge som påverkat skogens landskap. Olika lagändringar och förordningar har varit med och påverkat skogens utformning, även om vissa tänkta förändringar har skett betydligt långsammare än vad som var tänkt. Reglering av skogens bestånd från statens håll skedde redan på 1600-talet och man skulle länge försöka kontrollera avverkningen som också ökade genom enskiftesreformerna. Anledningen till att skogen återhämtade sig berodde till stor del på att skogens virke blev viktigare än själva betet. En förändring av produktionen som ledde till en förändring av landskapet.

Ekonomiska förändringar och strukturella omvandlingar har alltså påverkat skogsbeståndet och landskapet i mycket stor utsträckning vilket bland annat visat sig genom granens utbredning. På grund av en generell industrialisering i samhället har också skogen tagit formen av en industri i större utsträckning. I Östra Göinge gick dock denna utveckling relativt långsamt i en större del av bygden på grund av att människorna helt enkelt inte hade resurserna att ställa om. Här ser vi således hur skogslandskapet har förändrats i olika takt beroende av vem som varit ägare till marken. Produktionen kring skogen idag skiljer sig alltså stort från en äldre form av produktion som existerade ända in på 1900 – talet i Östra Göinge. Det framgår dock att det är många idag i skogsbygden som inte bara lever på skogsbruk utan kombinerar det med

andra sysslor som exempelvis jordbruk. Det finns alltså tendenser till en småskalig produktion kombinerad med andra inkomstkällor, en mångfald av sysslor som även existerade förr. Detta kan komma att innebära att skogslandskapet inte heller i framtiden kommer anta formen av ett storskaligt sådant.

Andra delar av landskapet i Östra Göinge kommun

Helge å och öppnare marker

Det område som i vindbruksplanen benämns som ”Helgeådalens odlingslandskap” är flackt till böljande och domineras av åkermark även om lövskog förekommer framför allt i anslutning till vattendragen. Karaktären på landskapet är mer storskaligt än på många andra delar av kommunen. En karaktär som alltså uppstått på grund av storskalig jordbruksproduktion och jordbruket är det som dominerar markytan (Östra Göinge kommun, 2013: 36). Jordbruket i Östra Göinge framhålls som en viktig näring för kommunen och utvecklingen går alltså mot ett mer storskaligt bruk med färre och större jordägare och mer vidsträckta åkrar (Östra Göinge kommun, 2012,s.99). I området kring Helge å finns flertalet fornlämningar och spår från gamla bosättningar (Östra Göinge kommun, 2013:36). Rester som vittnar om att Helge å länge varit en viktig transportled och att människor sedan förhistorisk tid varit bosatt där. Många av byarna i området är belägna just vid Helge å och redan kring sen järnålder och medeltid började byar etableras här. När området industrialiserades under 1800-talet utgjorde ån en viktig kraftkälla vilket visar sig genom att många av industrierna placerades här. En rad vattenkraft går att återfinna längs hela ån (LS, 2007: 127f).

Wanås

Öppna marker finns också i anslutning till Wanås gods som ligger i de södra delarna utanför Knislinge. Av Länsstyrelsen i Skåne pekats området ut som särskilt värdefull kulturmiljö. Här finns fornlämningar i form av hällristningar och gravsättningar som vittnar om att folk varit bosatta i området sedan förhistorisk tid. Källor visar att själva slottet går att datera tillbaka till 1400-talet. Idag finns en berömd skulpturpark i området vilket kommer behandlas mer utförligt i senare del av analysen.

Stenens landskap

Stenen har utgjort en viktig råvara i området i och kring Östra Göinge kommun under en längre tid. (Strid, 2002,s.71).

”Stenbrytningen, av främst granit och gnejs, har varit en viktig näring för de nordöstra delarna av Skåne och har gett upphov till ett antal särpräglade kulturmiljöer.”(LS 2015l)

Det var framför allt runt Lönsboda, i nuvarande Osby kommun, som flera stenbrott anlades under slutet av 1800-talet, men även i nuvarande Östra Göinge har det förekommit flera (Stenhistoria 2014). Kunskap om stenbrytningen kom till bygden genom män som emigrerat till Tyskland och USA och där arbetat inom stenindustrin. När de sedan återvände hem tog de med sig sina nya kunskaper varav somliga var med och anlade stenbrott. Den nya typen av industri i bygden ledde till att fler fick arbete. En förändring som bidrog till en slitning mellan bönder och stenbrottens ägare då stenbrotten kom att sysselsätta många daglönare som tidigare arbetat inom jordbruket (Strid, 2002: 71ff). De många stenbrotten förklaras i översiktsplanen ha inneburit en ”betydande påverkan” (Östra Göinge kommun, 2012:111). Somliga av de nedlagda stenbrotten har vattenfyllts och skapat en ny form av miljö. Kring stenbrotten skapas ofta högar av sten som inte går att förädla (Stenhistoria 2014)

Diabasen

Diabasen, eller rättare sagt, hyberitdiabasen är troligtvis den sten som har betytt mest för det område där Östra Göinge ligger (Östra Göinge kommun, 2012:111). Diabasen bildades för runt 1 miljard år sedan när flytande magma trängde upp i sprickor i jordskorpan. Sprickor som idag återfinns bland annat i nordöstra Skåne (Strid,2002:73f). Den första brytningen av hyberitdiabasen ska ha skett i Jädenryd i nuvarande Östra Göinge (Rådström, 1989:138).

Idag finns det sex aktiva stenbrott i kommunen. I Sibbhult finns det även utbildning och forskningsverksamhet kopplat till sten, samt Svensk Stenindustris administrativa centrum. Där finns också ett stenmuseum vilket jag kommer gå närmare in på i den andra delen av analysen. Det framgår i översiktsplanen att man lägger stor vikt vid stenindustrin och att man räknar med att det kommer vara en viktig bas för sysselsättningen i kommunen även framöver (Östra Göinge kommun, 2012,s.34f). Förutom stenbrott syns stenen i landskapet genom de många stengärdesgårdar som omnämns i vindbruksplanens analys. Många äldre byggnader består också av sten, däribland de många kyrkorna som finns i kommunen (källa).

Immeln

Landskapet kring sjön Immeln i östra delen av kommunen är kuperat och präglas av själva sjön och den omgivande lövskogen. Sjön ligger på gränsen mellan Östra Göinge, Kristianstad och Osby. Den äldsta bebyggelsen ligger i Gyvik på västra sidan och tillhör alltså Östra Göinge. När järnvägen anlades och man började bryta sten i området utvecklades också området kring sjön, framför allt kring den södra delen av sjön där samhället Immeln växte fram. En ångbåt sattes i drift 1885 och från att först ha fraktat trävirke kom den så småningom att frakta sten från de olika stenbrotten i området. Flera industrier knutna till trä och sten etablerades under slutet av 1800-talet och början av 1900-talet vilket också förde med sig att till exempel ett bibliotek och skola byggdes i samhället Immeln. När stenindustrin kom på nedgång under 1930 – och 1940 – talen upplevde också samhället en nedgång. Under 1970-talet vände dock utvecklingen på grund av att området blev ett slags friluftscentrum. I samband med detta anlades badplatser och flera fritidshus i området tillkom. Här ser man således en utveckling där landskapet på många sätt skapat olika förutsättningar i olika tider. Stenen i landskapet bidrog till skapandet av en stenindustri som i sin tur bidrog till en utveckling av området, ökad bebyggelse och förändring av landskapet. När sedan denna industri minskade kom naturen så småningom att bidra till framväxten av en annan typ av näring som grundades i landskapets potential för friluftsliv (LS 2015e).

Det symboliska landskapet

”Naturen, stillheten, traditionerna, kulturen och stenen är några av de saker som Göingarna är stolta över och som lockar besökare till kommunen.” (Östra Göinge kommun, 2012: 35)

Hitintills har analysen behandlat det fysiska landskapets utveckling i Östra Göinge. Nästkommande stycken kommer behandla det som Hopkins benämner som det symboliska landskapet och hur det förmedlas genom platsmarknadsföring. Östra Göinges utveckling de senaste decennierna kan på många sätt förstås mot bakgrund av de förändringar som Hopkins omnämner. Ekonomiska omstruktureringar i en globaliserad värld har lett till att vissa industrier fått lägga ner eller av olika anledningar sysselsatt allt färre och behovet av att ställa om och satsa på andra näringar har ökat. Tillverkningsindustrin och primärnäringarna som har och har haft en avgörande betydelse för Östra Göinge går igenom en sådan utveckling med färre sysselsatta och kommunen förväntar sig att behovet av besöksnäringen kommer öka. Ett av de mål som formuleras i anslutning till översiktsplanens kapitel om landsbygdsutveckling är att utveckla besöksnäringen till en basnäring (Östra Göinge kommun, 2012,s.92).

Hopkins presenterar ett antal återkommande teman som han funnit i platsmarknadsföringen som berör just landsbygden. Utifrån dessa har jag också valt ett antal teman att strukturera analysen kring hur Östra Göinge presenterar det symboliska landskapet i översiktsplanen och i turistbroschyren. Dessa teman kan sammanfattas som: ”naturupplevelsen och historia”. Men det är inte bara kommunen som på olika sätt lyfter aspekter av landskapet utan även Länsstyrelsen i Skåne pekar ut delar av landskapet som de anser värdefulla. Därför kommer även dessa delar lyftas i analysen.

Naturupplevelsen och rekreationslandskapet

Naturen är en av kommunens största tillgångar”. (Östra Göinge kommun, 2012: 101)

Östra Göinge kommuns marknadsför sig med formuleringen ”Skåne gröna hjärta” vilket preciserar det som man vill framhålla som specifikt och unikt med kommunen.

”Naturupplevelse” är ett av nio värdeord anslutna till denna marknadsföring och vision som man har för framtiden (*ibid.*9).

Ett återkommande tema i marknadsföringen av landsbygden är att framhålla det som en kontrast till det urbana (Hopkins, 1998,s.65). I kommunens turistbroschyr kan man läsa att Östra Göinge är en ”annorlunda” plats. ”Här får du ro att sitta i en roddbåt och titta på ett guppande flöte, vandra längs en tyst grusväg i morgondiset och lyssna på fågelsången i de djupa snapphaneskogarna.” (Östra Göinge kommun, 2013,s.3)

Formuleringarna antyder att man vill framhålla att kommunen innefattar en typ av landskap som erbjuder lugn och ro, ett rekreationslandskap. Med rekreationslandskap åsyftas landskap där människor kan återhämta sig. Översiktsplanen framhåller potentialen i de stora och tysta skogsområdena och hur de kan fungera som ett sådant landskap. Även kring sjöarna och i områden präglade av småskaligt jordbruk anser man att dessa värden existerar (Östra Göinge kommun, 2012,s.103). Stora sammanhängande, orörda områden som präglas av tystnad och mörker förklaras bli en bristvara i framtiden. Av den anledningen ser man det som särskilt viktigt att bevara sådana områden i kommunen eftersom det kan bidra till besöksnäringen och friluftslivet. Tystnaden och mörkret blir mer och mer sällsynt och kan därmed bli något unikt och en styrka för kommunen. Nord och nordost om Glimåkra och Sibbhult menar man att denna typ av landskap existerar. För att bevara karaktären på den delen av kommunen anser man att man bör vara restriktiv och varsam när det kommer till att bygga nytt och förlägga nya verksamheter just där (IBID,s.107). Tystnaden är också något som förväntas locka till sig nordeuropéer (IBID,s.22).

Glesheten och de stora oexploaterade områdena är något som kommunen alltså formulerar som en tillgång. Skogen tycks här spela en stor roll som platsen för rekreation och lugn och ro. Dess landskap framställs som en kontrast till stadens stress

och puls. Detta är intressant att förstå mot bakgrund av kommunens ambition att bli ett rekreationsområde för hela Skåne (*ibid.* s.108). Man kan kanske inte erbjuda ett dynamiskt och modernt kulturutbud, men man har ett landskap där man kan få uppleva tystnad och återhämta sig. Ett förhållningssätt som sammanfaller med ambitionen som formuleras i Strukturbild för Skåne där man menar att landsbygden ska bidra till naturupplevelser och rekreation.

Hur förhåller sig det symboliska landskapet till det landskap som framträder vid en aktuell landskapsanalys? Det torde vid det här laget inte råda någon tvekan om att skogen dominerar stora delar av kommunens landskap och har gjort så historiskt sätt också. Tysta områden och landskap med vildmarkskaraktär lyfts i vindbruksplanen och i landsbygdsprogrammet och är därför ett existerande karaktärsdrag. En stor del av skogsområdena präglas av granplanteringar vilket troligtvis inte platsar lika bra i bilden om djupa skogar och vild natur. Även de många vägar som genomkorsar kommunen skulle också kunna vara ett motsägande drag gentemot bilden om vild och orörd natur. I jämförelse med den beskrivna utvecklingen av skogens landskap kan man se en förändring kring det regionala sammanhanget. Förr i tiden var det många i skogsbygden som försörjde sig genom att sälja virke och hantverk av trä till de södra delarna av Skåne. Idag ser situationen helt annorlunda ut men med kommunens ambition om att bli ett rekreationsområde för hela regionen kan man likväl se hur man vill använda och dra nytta av sina specifika förutsättningar bland annat kopplade till skogen. Även om det i det fallet rör sig om ett mer rekreativt och symboliskt värde.

Landskapet och historien

”En stolt historia” (Östra Göinge kommun,2013:6)

Att framhålla en plats historia och kulturella arv utgör ett av de teman som Hopkins presenterar. Östra Göinges turistbroschyr har ett eget uppslag som behandlar just kommunens historiska arv. Man beskriver en stolthet över att vara Göingebo och att kommunen kan erbjuda en levande historia. ”Du kommer att märka hur invånarna brinner för sitt förflutna och sin hembygd.”. Man gör gällande att man som besökare i Östra Göinge får ta del av flera aspekter av historien, både sådant som går att koppla till ett vardagsliv och till de mer storslagna delarna av det förgångna. Att kommunen ligger i ett så kallat historiskt gränsland mellan Sverige och Danmark förklarar man speglas både i kulturen och arkitekturen i området. (Östra Göinge kommun, 2013:6)

Snapphanen

Som en del av anknytningen till det historiska arvet refererar man till snapphanar vid flertalet tillfällen. Åker man till Östra Göinge kan man vandra i ”de djupa

snapphaneskogarna (*ibid.*3). Med just den formuleringen kan man se hur skogen kopplas till historien. Skogarna är inte bara skogar utan de är också snapphanarnas tillhåll.

Det tidigare nämnda glappet mellan representerad historia och faktisk historia, *uneasy pleasures of the rural*, kan vara värt att studera i anslutning till snapphanen.

Snapphanarna levde för ungefär 400 år sedan men de får ta upp en ansevärd del av utrymmet då det kommer till att beskriva karaktären på kommunen och dess landskap. Det uttrycks dock att det var länge sedan de levde där, men att; ”(...)fortfarande lever myten om deras hjältedåd och frihetskamp.”. Man skriver att historien om snapphanen är omtvistad men likväl är det den ärorike snapphanen som lyfts fram. De snapphanar som tycks ha levt rövare och trakasserat bygden är frånvarande i beskrivningen.

Ett annat karaktärsdrag som kopplas till kommunens natur är strävsamheten.

”Göingeandan är en kombination av envishet och uppfinningsrikedom. I de djupa skogarna krävdes det ofta kloka lösningar för att säkra överlevnaden.”. Här påpekar man således att ett karaktärsdrag ska vara sprunget ur det naturliga förutsättningarna i bygden. (*ibid.*13)

Det är dock inte enbart i turistbroschyren som värdet av kommunens historia framkommer. Översiktsplanen omnämner kulturlandskapet och betydelsen av att bevara och vårda kommunens kulturmiljöer. Genom kulturlandskapet kan kommunens invånare få kunskap om och känna stolthet över sin hembygd. Men det förklaras också vara en väg till utveckling och förnyande av kommunen samtidigt som man bevarar dess unika karaktär (Östra Göinge kommun, 2012a:107). De kulturhistoriska värdena framställs alltså i anslutning till ett utvecklingsperspektiv. Det står inte för sig själva.

Länsstyrelsen i Skåne län och landskapet

Länsstyrelsen i Skåne har till uppgift att framhålla vissa områden och att vårda landskapet i Skåne. Syftet med detta är bland annat att ”bevara och synliggöra landskapets värde, och vi ger även information om dessa värden till både närboende och turister”. De omnämnda områdena har getts en särställning av Länsstyrelsen i Skåne på grund av deras kulturhistoriska värden och går under benämningen ”Särskilt värdefulla kulturmiljöer”. Motiveringen till att vissa områden klassats som sådana lyder:

”De utpekade miljöerna i kulturmiljöprogrammet visar alla på någon typ av kulturhistoriskt värde. Det kan vara som dokumentvärde, det vill säga historiska egenskaper, eller som upplevelsevärde, t ex estetiskt och socialt engagerande egenskaper. De uppvisar ett eller flera av begreppen kvalitet, autenticitet, pedagogiskt värde, sällsynthet och representativitet”.(LS 2015a)

Här handlar det således om att bevara och vårda särskilda områden och landskap för att de har ett särskilt kulturhistoriskt värde. Det är inte direkt grundat i kommuners besöksnäring utan de ges ett värde utanför detta behov som dock är menat att ligga som underlag för kommunens planering. Sammanlagt har man valt ut tolv områden. (LS, 2015a). Länsstyrelsen har således en makt att peka på vad i landskapen i Östra Göinge som ska klassas som särskilt värdefullt. Förutom de särskilt värdefulla kulturmiljöerna så är Länsstyrelsen också inblandade i olika projekt där landskapet på olika sätt har betydelse. Dessa projekt har inte bara ett syfte att bevara landskap utan också att bidra till en landsbygdsutveckling, varav två kommer presenteras längre ner; ”Immelriket” och ”Sibbhult – navet i stenhjulet”.

Särskilt värdefulla kulturmiljöer – återkommande teman

Bland de områden som valts ut av Länsstyrelsen i Skåne kan man urskilja ett antal återkommande teman i motiveringarna. Vid flertalet tillfällen knyts värdet till att områdena representerar en äldre typ av landskap med småskalig struktur som i sin tur vittnar om äldre typer av odling och bruksmetoder. Vid en majoritet av områdena poängterar man att det finns stengärdesgårdar (LS 2015d, LS 2015e, LS 2015g). Exempelvis i anslutning till området kring Östaröd formulerar man; ”Inom området finns ett stort system av vällagda stengärdesgårdar och odlingsrösen som ger landskapet en ålderdomlig prägel” (LS, 2015h) Östanå, som ligger söder om Broby längs med Helge å, har man valt för att det representerar en bygd som byggts upp kring vattenkraften och där skogen varit en betydande råvara (LS, 2015i).

Sporrakulla gård

Figur 3: Sporrakulla gård i Östra Göinge kommun.
(källa: Naturskyddsföreningen Skåne)

Ett av de besöksmål som föreslås i turistbroschyren är Sporrekulla gård (Östra Göinge kommun, 2012:9). Gården omnämns i texter från 1650-talet där det bland annat står att

dåvarande ägaren, Bendt Oredtzen blir anklagad för att ha hjälpt snapphanar genom att ge dem mat på gården. Enligt historien ska gården varit förhållandevis ensam om att undgå en nedbränning under Skånska kriget som pågick mellan åren 1676 -1679. Sedan slutet på 1600-talet har Sporrakulla tillhört Råbelöfs slott och hade i sin tur flera torp under sig under 1700- och 1800-talen.

Gården klassas som byggnadsminne sedan 1974 och utgör ett typexempel på äldre nordskånsk byggnadsstil. Längorna som omgärdar gårdsplanen är byggda av timmer bestående av ek och furu. Själva boningshuset daterar man till runt 1700-talets början och de andra delarna har uppförts under olika tider under 1700- och 1800-talen. 1942 restaurerades gården och fick då sitt nuvarande utseende och ända fram till 1964 fungerade Sporrakulla som bostad (LS, 2015b).

Själva kulturmiljön och landskapet runt Sporrakulla är också på många sätt representativ för en förfluten tid då människan brukade marken på ett särskilt sätt grundat i den tidens förutsättningar och omständigheter. Där finns rester och spår av många av de äldre metoder som var typiska för skogstrakterna som omnämns i analysen inledande del. En typ av bruk som på många sätt påverkades av att själva jordbruket var ytterst begränsat. Gården omgärdas av ett lövängslandskap präglad av lövtäkt och hamling. Eftersom marken var näringsfattig och full av sten användes markerna till bete istället för till odling. Ett antal tjärdalar finns också i området kring gården. Sporrakulla och dess omgivning kan på så sätt förstås som ett landskap där karaktärsdrag bevarats över lång tid. Enligt Länsstyrelsen i Skåne finns det således en rad kultur- och naturhistoriska värden kopplade till gården och det är även något som kommunen själva omnämner i sin översiktsplan (LS 2015j, Östra Göinge kommun 2012a:99).

Ballingstorp

En annan ensamgård som också omnämns både i turistbroschyren och av Länsstyrelsen är Ballingstorp som ligger i de södra delarna av kommunen, utanför godset Hanaskog. Till skillnad från Sporrakulla levde människorna här inte bara av skogsbruk utan också av jordbruk och fiske från den närliggande sjön Gummarstorpsjön. Här är landskapet mer varierat med både skog och slätt men åkrarna förklaras ha varit svårbrukade då de innehöll mycket sten. Området antas ha varit bebott länge och själva gården Ballingstorp omnämns första gången år 1532. Idag ägs den av Skånes hembygdsförening och sedan 1964 räknas gården som byggnadsminne. Fram till 1980-talet var inägomarken planterad med skog men idag används den som betesmark (LS.2015c).

Framtidslandskapet - ”Immelriket”

””Immelriket” bör bli en plats för de som vill ha genuina naturupplevelser och samtidigt känna historiens vingslag.”

Framtidslandskapet är ett projekt inom landsbygdsutveckling drivet av Länsstyrelsen Skåne. Tanken är att projektet ska bidra till utveckling av området kring Immeln men också till ett ökat samarbete mellan myndigheter och verksamma och boende i området. Denna ambition om samarbete och inkludering av områdets befolkning går i linje med europakonventionens formulering kring landskapsvård.

Det förklaras att det specifika området kring Immeln valdes på grund av dess värden kopplat till naturen och kulturen och att det finns potential till stort engagemang i området. Genom detta projekt vill man alltså bidra till områdets utveckling och öka besöksnäringen. Det handlar om att använda sig av det som området redan har. I dagsläget finns endast mötesanteckningar från uppstatsmötet 2013 och en länk till projektets Facebook-sida. (LS 2014c) Från uppstartsmötet anteckningar framgår vilken syn man har på området och vad man vill använda för att profilera det. Man talar om historia, autencitet, vildmark och hantverk.

”Området i nordöstra Skåne adresserar rådande trender som bl. a talar om jakten på autencitet. Där ”vildmarken” lockar, liksom historiken.”

Snapphanarna lyfts fram som en viktig del av områdets historia. Nyckelorden för Nordöstra Skåne menar man är; ”natur/historiskt/avskilt” (LS 2014d). Som tidigare nämnt har samhället kring Immeln gått från att ha varit uppbyggt och kopplat till stenindustrin till att bli en plats för friluftsliv och naturupplevelser. Genom Framtidslandskapet tycks båda dessa delar vara viktiga för områdets utveckling och framtid. Här har dock stenindustrin istället fått ett historiskt värde. Dess rester i landskapet blir till ett besöksmål och karaktärsdanande för det landskap som man vill föra fram. Det är en strategi och hållning som på många sätt tycks tangera det som Östra Göinge för fram kring kommunen i stort. Själva namnet på projektet och dess anspelande på framtiden är särskilt intressant då det handlar om att använda något från det förflutna för att få till en utveckling för framtiden.

Stenriket

”Stenens inflytande på vår vackra bygd är tydlig för var och en.”(Östra Göinge kommun 2013b)

Som tidigare nämnt har stenen haft stor betydelse för kommunen framför allt sedan flertalet stenbrott etablerades i området under slutet av 1800-talet. Men stenindustrin förklaras vara fortsatt viktig och i följande avsnitt kommer jag diskutera utifrån stenen och stenindustrins representativa funktion för Östra Göinge.

På kommunens hemsida har stenen fått en egen sida. Det inledande citatet för det här avsnittet är hämtat just därifrån och liknande formuleringar går att finna; ”Göinges grund är stenen.” och ”Det finns flertalet skulpturparker i kommunen men stenen är också närvarande på en rad andra sätt genom exempelvis de många stengårdesgårdarna (Östra Göinge kommun 2013b). Även översiktsplanen omnämner stenen och stenindustrin. De många olika verksamheterna som finns kopplade till sten i byn Sibbhult uttrycks som en av de viktigaste beståndsdelarna för kommunens besöksnäring. I planeringen av byns fysiska karaktär framhåller man att stenen ska vara central både vad gäller praktisk användning och konstnärlig prägel (Östra Göinge kommun, 2012: 80,82) Stenen lyfts också i turistbroschyren där man tipsar om olika stenbrott, aktiva och nedlagda, som går att besöka (Östra Göinge kommun, 2013a:16).

Således formulerar man att stenen och stenbrotten inte bara påverkar den fysiska utformningen av landskapet i kommunen utan att de också utgör en mer abstrakt och symbolisk del av kommunens karaktär.

Sibbhult och stenriket

Med stöd från Länsstyrelsen i Skåne invigdes 2012 projektet; ”Sibbhult – navet i stenhjulet” som bland annat presenteras på Länsstyrelsen i Skånes hemsida. Projektet består för närvarande av ett utemuseum, en utställning med stenkonstverk och en gravstensutställning. Tanken med projektet är att koppla samman ortens historia kring stenen med nutiden och på så sätt bidra till Sibbhults utveckling. Man menar att det går i linje med Länsstyrelsens landsbygdsprogram eftersom ambitionen är ta vara på och bygga på områdets unika förutsättningar vad gäller historia, kultur- och natur. Genom detta tillvaratagande ska man alltså samtidigt fokusera framåt.

”Med vad som med ett modernt ord kan kallas för storytelling bygger man på den lokala platsens historia för att formulera en väg framåt. Detta i ett område som präglas av landsbygd och som idag brottas med problem när det gäller tillväxt, sysselsättning och befolkningsunderlag.”

Här framkommer det även att man ser orter som Sibbhult som viktiga för hela Skånes utveckling. Stenindustrin har haft en fysisk påverkan på landskapet i Östra Göinge men genom formuleringar som ”stenriket” kan man få intrycket att påverkan skulle vara än större (LS 2012).

Diskussion och slutsatser

Nedan ämnar jag diskutera olika aspekter kring min analys och huruvida jag har svarat på mina ursprungliga frågeställningar.

Den inledande delen av analysen antog en mer deskriptiv ansats som berörde olika typer av landskap i Östra Göinge och hur dessa utvecklats. En övervägande del berörde något som jag valde att benämna som skogens landskap. Denna beskrivning och analys utgick från material som delvis berörde en mer allmän utveckling av skog och skogsnäring, utifrån bedömningen att detta var relevant även för en utveckling i Östra Göinges landskap.

Huruvida jag beskrivit en *utveckling* av landskap är värt att diskutera. Utgångspunkten var den teoretiska förståelsen av landskapsbegreppet som jag presenterade i teorikapitlet. Således försökte jag beskriva en utveckling kring hur människan påverkats av landskapet och omvänt. En växelverkan som jag sökt studera över tid. Således kom jag att beskriva dels fysiska förändringar och utformning av landskapet men också förändringar och aspekter i det omgivande samhället, kring produktion och kring människors bruksmetoder. Utifrån den komplexitet som inryms i landskapsbegreppet är det svårt, om inte när på omöjligt, att täcka upp för samtliga aspekter av det många processer som är inblandade i landskapets innebörd och tillblivande. De processer och aspekter som jag valde att lyfta var grundat i min teoretiska utgångspunkt men det innebar likväl att jag gjorde ett urval och valde bort delar. Att jag valde att göra en beskrivning som sträckte sig över ett långt tidsspänn innebar troligtvis att jag uteslöt aspekter som hade kunnat bidra till förståelsen. Exempelvis hade jag kanske haft utrymme att beskriva demografiska förändringar i kommunen om jag enbart beskrivit en utveckling under de senaste hundra åren. Jag anser dock att tidspannet bidrar till en typ av förståelse och beskrivning som jag önskade göra där man ser en längre utveckling över tid, även om detta troligtvis innebär ett bortfall av detaljer. Min analys ska således förstås som ett svar utifrån det urval jag gjort. Min beskrivning av en utveckling skulle varit annorlunda med ett annat teoretiskt ramverk, men även med samma teoretiska ramverk hade någon annan kanske gjort ett annat urval och därmed en något annorlunda analys. Denna subjektiva aspekt anser jag är en förväntad följd av mitt ämnesval och inte nödvändigtvis en nackdel. Det är här svårt att ge ett sammanfattade svar eftersom

svaret i sin karaktär är långt. Utifrån de reflektioner som jag gjort ovan är det min förhoppning att den beskrivning och analys jag gjort av landskapets utveckling kan betraktas som ett lämpligt svar på min första fråga.

Den andra delen av analysen syftade till att beskriva mer symboliska värden kopplat till landskapet och handlade därmed om att tolka en mer subjektiv form av landskapet. Det symboliska värdet av landskapet ville jag förstå som sprungen ur en förändring i det regionala och globala sammanhang som Östra Göinge kommun befinner sig i. Man har upplevt en nedgång och stagnation i delar av samhället och därmed har landskapet och dess värden fått en särskild betydelse som de inte hade förut. Här anser jag att den första delen av analysen bidrar som fond mot den andra delen, vilket var en ursprunglig ambition med upplägget på uppsatsen. Att en uppfattning om landskapet och dess historia ger en uppfattning om vad det symboliska landskapet är grundat i och att man på så sätt kan se hur dessa perspektiv på landskap förhåller sig till varandra. Analysen ger belägg för att de teman som Hopkins teori föreslår är applicerbara på materialet kopplat till Östra Göinge på så sätt att naturupplevelsen och historia är centrala delar i det som både kommunen och Länsstyrelsen framhåller. Hos Länsstyrelsen tycks värdena dock formuleras mer fristående än vad kommunen gör i översiktsplanen där man nämner landskapet i anslutning till tillväxt och utveckling. Men projekt som Immelriket och Stenriket i Sibbhult som Länsstyrelsen är inblandade i handlar också uttryckligen om utveckling, i de fallen om landsbygdsutveckling.

Det finns belägg för de så kallade *uneasy pleasures of the rural* som Hopkins talar om men jag anser samtidigt att det finns begränsningar i min bedömning av denna aspekt. Glappet mellan framställt landskap och faktiskt landskap hade troligtvis kunnat studeras närmare om jag exempelvis gjort exkursioner i området eller intervjuat turister eller boende i kommunen och hur de upplever landskapet.

Man kan ställa vidare frågor kring huruvida kommunens strategi är bra eller dålig. Huruvida den kommer leda till den utveckling man söker är svårt att avgöra eftersom det kommer visa sig först i framtiden. Här skulle man som vidare forskning kunna tänka sig en studie där man jämför med liknande kommuner och studera huruvida de lyckats eller inte. En del reflektioner kring representationen av landskapet kan dock vara värt att göra. Utifrån min studie har kommunen och Länsstyrelsen en stor makt när det kommer till att påverka hur Östra Göinge kommuns landskap ska framställas och hur det detta symboliska landskap ter sig. Landskapet kan som tidigare nämnt fungera som en grund för identitetsskapande och utifrån de premisserna har således kommunen och Länsstyrelsen ett starkt inflytande över just denna process. Här kan man fråga sig hur väl det stämmer överens med Europeiska landskapskonventionens mål om att inkludera lokalbefolkningen i arbetet kring landskapens förvaltning och utveckling. Skapandet av

identiteter kan innebära en fördel men det finns också anledning att fundera huruvida det även bär på exkluderande mekanismer. En aspekt som kan väcka frågor kring vem som anses platsa in i Östra Göinge och det landskap som man målar upp. Oavsett har landskapet stor betydelse vilket det finns stora belägg för i denna studie. En betydelse som öppnar upp för nya frågor och studier kring landskapets betydelse och relation till människa och samhälle.

Källförteckning

Brunet, Jörg (2005). *Skånes skogar: historia, mångfald och skydd: kunskapsunderlag för bevarande av värdefulla skogsområden och andra trädbärande marker*. Malmö: Länsstyrelsen i Skåne län Tillgänglig: <http://www.m.lst.se/NR/rdonlyres/C943987F-31C7-41C4-A29C-15CDC89C9851/69948/Rapportskogarhell.pdf> [2014-12-01]

Council of Europe (2005) *The territorial dimension of human rights and democracy The European Landscape convention* Tillgänglig: http://www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/heritage/Landscape/Pres_en.pdf [2014-11-12]

Emanuelsson, Urban (2002). *Det skånska kulturlandskapet. 2.*, omarb. uppl. Lund: Naturskyddsfören. i Skåne

Esaiasson, Peter (2007). *Metodpraktikan: konsten att studera samhälle, individ och marknad. 3.*, [rev.] uppl. Stockholm: Norstedts juridik

Hopkins, Jeffrey (1998) *Signs of the Post – Rural: Marketing Myths of a Symbolic Countryside* Geografiska Annaler. Series B, Human Geography, 1/1/1998, Vol. 80, Issue 2, p. 65-81 Tillgänglig: <http://www.jstor.org.ludwig.lub.lu.se/stable/490688>

Länsstyrelsen i Skåne (2007) *Det skånska landsbygdsprogrammet Ett utvecklingsprogram med ett landskapsperspektiv* Tillgänglig: http://www.lansstyrelsen.se/skane/SiteCollectionDocuments/sv/publikationer/2007/Det_skanska_landsbygdsprogram_150dpi.pdf [2014-11-10]

Länsstyrelsen i Skåne (2012) *Sibbhult – navet i stenhjulet: projektet är invigt!* Tillgänglig: <http://www.lansstyrelsen.se/skane/Sv/nyheter/2012/Pages/sibbhult-%E2%80%93-navet-i-stenhjulet-projektet-ar-invigt!.aspx> [2015-01-10]

Länsstyrelsen Skåne (2014a) *Östra Göinge*: Tillgänglig: http://www.lansstyrelsen.se/skane/sv/samhallsplanering-och-kulturmiljo/landskapsvard/kulturmiljoprogram/oversiktliga-kommunbeskrivningar/Pages/Ostra_Goinge.aspx [2014-11-25]

Länsstyrelsen i Skåne (2014b) *Skogens landskap* Tillgänglig: <http://www.lansstyrelsen.se/skane/sv/samhallsplanering-och->

kulturmiljo/landskapsvard/kulturmiljoprogram/historia-utveckling/skogens-landskap/Pages/index.aspx [2014-12-10]

Länsstyrelsen i Skåne (2014c) *Framtidslandskapet* Tillgänglig:
<http://www.lansstyrelsen.se/skane/Sv/lantbruk-och-landsbygd/landsbygdsutveckling/framtidslandskapet/Pages/default.aspx> [2014-12-20]

Länsstyrelsen i Skåne (2015a) *Särskilt värdefulla kulturmiljöer*
<http://www.lansstyrelsen.se/skane/sv/samhallsplanering-och-kulturmiljo/landskapsvard/kulturmiljoprogram/sarskilt-vardefulla-kulturmiljoer-i-skane/Pages/index.aspx> [2015-01-09]

Länsstyrelsen i Skåne (2015b) *Sporrakulla – kulturlandskap, Östra Göinge kommun*.
Tillgänglig: <http://www.lansstyrelsen.se/skane/Sv/samhallsplanering-och-kulturmiljo/landskapsvard/landskapsvard/vardat-och-skyltat/Pages/Sporrakulla.aspx> [2015-01-07]

Länsstyrelsen i Skåne (2015c) *Ballingstorp* Tillgänglig:
<http://www.lansstyrelsen.se/skane/sv/samhallsplanering-och-kulturmiljo/landskapsvard/kulturmiljoprogram/historia-utveckling/skogens-landskap/skog-och-bebyggelse/Pages/Ballingstorp.aspx> [2015-01-07]

Länsstyrelsen i Skåne (2015d) *Hanaskog – Ballingstorp- Odersberga* Tillgänglig:
<http://www.lansstyrelsen.se/skane/Sv/samhallsplanering-och-kulturmiljo/landskapsvard/kulturmiljoprogram/sarskilt-vardefulla-kulturmiljoer-i-skane/ostra-goinge/Pages/Hanaskog-Ballingstorp-Odersberga.aspx> [2015-01-07]

Länsstyrelsen i Skåne (2015e) *Blankhult* Tillgänglig:
<http://www.lansstyrelsen.se/skane/Sv/samhallsplanering-och-kulturmiljo/landskapsvard/kulturmiljoprogram/sarskilt-vardefulla-kulturmiljoer-i-skane/ostra-goinge/Pages/Blankhult.aspx> [2015-01-07]

Länsstyrelsen i Skåne (2015f) *Immeln* Tillgänglig:
<http://www.lansstyrelsen.se/skane/Sv/samhallsplanering-och-kulturmiljo/landskapsvard/kulturmiljoprogram/sarskilt-vardefulla-kulturmiljoer-i-skane/ostra-goinge/Pages/Immeln.aspx> [2015-01-09]

Länsstyrelsen i Skåne (2015g) *Haganäs och Oröd* Tillgänglig:
<http://www.lansstyrelsen.se/skane/Sv/samhallsplanering-och-kulturmiljo/landskapsvard/kulturmiljoprogram/sarskilt-vardefulla-kulturmiljoer-i-skane/ostra-goinge/Pages/Haganas-Orod.aspx> [2015-01-09]

Länsstyrelsen i Skåne (2015h) *Hemlinge-Rumperöd-Traneveka-Östaröd* Tillgänglig:
<http://www.lansstyrelsen.se/skane/Sv/samhallsplanering-och-kulturmiljo/landskapsvard/kulturmiljoprogram/sarskilt-vardefulla-kulturmiljoer-i-skane/ostra-goinge/Pages/Hemlinge-Rumperod-Traneveka-Ostarod.aspx> [2015-01-09]

Länsstyrelsen i Skåne (2015i) *Östanå* Tillgänglig:
<http://www.lansstyrelsen.se/skane/Sv/samhallsplanering-och->

kulturmiljo/landskapsvard/kulturmiljoprogram/sarskilt-vardefulla-kulturmiljoer-i-skane/ostra-goinge/Pages/Ostana.aspx [2015-01-09]

Länsstyrelsen i Skåne län (2015j) *Sporrakulla* Tillgänglig:
<http://www.lansstyrelsen.se/skane/Sv/samhallsplanering-och-kulturmiljo/landskapsvard/kulturmiljoprogram/sarskilt-vardefulla-kulturmiljoer-i-skane/ostra-goinge/Pages/Sporrakulla.aspx> [2015-01-09]

Länsstyrelsen i Skåne län (2015k), *Vårt uppdrag* Tillgänglig:
<http://www.lansstyrelsen.se/skane/Sv/om-lansstyrelsen/vart-uppdrag/Pages/default.aspx>
(Hämtdatum: 2015-01-11)

Länsstyrelsen i Skåne (2015n) *Administration och förvaltning* Tillgänglig:
<http://www.lansstyrelsen.se/skane/sv/samhallsplanering-och-kulturmiljo/landskapsvard/kulturmiljoprogram/historia-utveckling/admin-landskap/admin-forvaltning/Pages/index.aspx> [2015-01-12]

Naturskyddsföreningen Skåne (2008) *Inventering av lövängsrester i nordöstra Skåne*
Tillgänglig:
<http://www.osby.se/PageFiles/646/L%C3%96V%C3%84NGSRAPPORT.pdf> [2014-12-20]

Olwig Kenneth R, (1996) *Recovering the Substantive Nature of Landscape* Annals of the Association of American Geographers, Vol. 86, No. 4 (Dec., 1996), pp. 630-653
Tillgänglig:

Region Skåne (2006) *“Att bo och arbeta i Skåne”*: Tillgänglig:
<http://www.skane.se/sv/Webbplatser/Strukturbild-for-skane/Rapporter-i-PDF/Rapport---Att-bo-och-arbeta-i-Skane/> [2014-12-19]

Region Skåne (2013) *Strukturbild för Skåne* Tillgänglig:
http://www.skane.se/Upload/Webbplatser/Strukturbild/from_2012/rapporter_temapm/Strukturbild_Slutrapport_LowRes_100dpi_ho%C2%A6%C3%AAg.pdf [2014-11-12]

Region Skåne (2014a) *Befolkningsförändring* Tillgänglig:
<https://www.skane.se/sv/Webbplatser/Strukturbild-for-skane/Kunskapsunderlag/Befolkning/Befolkningsforandring/> [2014-11-12]

Region Skåne (2015) *Strukturbild för Skåne* Tillgänglig:
<http://www.skane.se/webbplatser/strukturbild-for-skane/> [2015-01-13]

Sjöberg, Carina, Johansson, Ulf & Janson, Erik (red.) (1989). *Sten*. Stockholm: Svenska turistfören.

Skansjö, Sten (1997). *Skånes historia*. Lund: Historiska media

Statistiska centralbyrån (2014): Tillgänglig: http://www.scb.se/sv/_/Hitta-statistik/Statistik-efter-amne/Befolkning/Befolkningens-

sammansättning/Befolkningsstatistik/25788/25795/Helarsstatistik---Kommun-lan-och-riket/370301/ [2014-12-19]

Stenhistoria (2014) *Stenindustrin* Tillgänglig:
<http://www.stenhistoria.nu/sida.asp?id=144> [2014-12-28]

Strid. A i: Arcadius, Kerstin, Fernlund, Siegrun, Jensén, Sven & Lewan, Nils (red.) (2002). *Skånsk sten: skönhet och möda*. Lund: Skånes hembygdsförbund

Östra Göinge kommun (2012a) *Översiktsplan* Tillgänglig:
<http://www.ostragoinge.se/samhalle/planering/oversiktsplan/> [2014-12-12]

Östra Göinge kommun (2012b) *Vindbruksplan* Tillgänglig:
http://www.ostragoinge.se/wp-content/uploads/2013/01/ostragoinge_vindbruksplan_analys2012-07-16.pdf [2014-12-10]

Östra Göinge kommun (2013a) *Välkommen till Skånes gröna hjärta* Tillgänglig:
http://www.ostragoinge.se/wp-content/uploads/2013/01/tur_broschyr_svenska_2014_6_low_korr61.pdf [2014-12-10]

Östra Göinge kommun (2013b) *Stenen* Tillgänglig:
<http://www.ostragoinge.se/uppleva/kultur/stenen/> [2014-12-15]

Figur 2: *Vindbruksplan* Tillgänglig: http://www.ostragoinge.se/wp-content/uploads/2013/01/ostragoinge_vindbruksplan_analys2012-07-16.pdf [2014-12-10] Använd med tillåtelse från upphovsman Jacob Von Post

Figur 3: *Sporrakullagården* Tillgänglig:
<http://skane.naturskyddsforeningen.se/hittaut/nordost-skane/sporrakullagarden/> [2015-01-13]